

Zengin, Mustafa, “Marshall Planı Yardımlarının Türkiye’deki Balıkçılık Sektörünün Yapısal ve İktisadi Gelişimi Üzerine Etkileri”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 9/17, ss.113-134.
DOI: 10.31765/karen.1232210

Bu makale etik kurul izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektirmemektedir.
This article doesn't require ethical committee permission and/or legal/special permission.

MARSHALL PLANI YARDIMLARININ TÜRKİYE’DEKİ BALIKÇILIK SEKTÖRÜNÜN YAPISAL ve İKTİSADİ GELİŞİMİ ÜZERİNE ETKİLERİ*

Mustafa ZENGİN**

* Araştırma Makalesi / Research Article

** Dr.,
Su Ürünleri Merkez Araştırma Enstitüsü,
Trabzon/TÜRKİYE
 muze5961@gmail.com

ORCID : 0000-0003-0225-9182

Anahtar Kelimeler: Marshall Yardımları,
Balıkçılık Sektörü, İktisadi Hayat, Tür-
kiye

Keywords: Marshall Aids, Fisheries Sec-
tor, Economic Life, Turkey

Öz: ‘Marshall Planı Yardımları’ İkinci Dünya Savaşı sonrası, 1947 yılında Avrupa devletlerinin yeniden yapılanması için ABD'nin yapmış olduğu ekonomik yardımları içermektedir. Türk Hükümeti ile 4 Temmuz 1948 tarihinde yapılan ‘Marshall Ekonomik İşbirliği Antlaşması’na göre Amerika Birleşik Devletleri yardım ediyor, bununla birlikte kaynakların kullanımını kontrol altına alıyordu. Türk Hükümetleri Marshall Planı kapsamında su ürünleri ve balıkçılık sektörünün geliştirilmesine yönelik olarak 1948-1952 yılları arasında toplam 7640000 dolar tutarında yardım almıştır. Bu yardımlar 1950’li yıllara kadar devam etmiştir. Bu yıllardan sonra Türkiye’de sosyo-politik ve sosyo-ekonomik hayatta önemli sayılabilecek radikal değişimler meydana gelmiştir. Bunlar sırasıyla çok partili hayata geçiş, *Demokrat Parti*’nin 1950 yılında iktidara gelmesi, NATO’ya giriş ve ‘Marshall Yardımları’ının da desteği ile liman, karayolu gibi altyapı çalışmaları hız kazanmıştır. 1952 yılında balık endüstrisinin geliştirilmesi için ‘*Et ve Balık Kurumu*’ kurulmuştur. 1960’dan sonra balıkçı kooperatiflerinin varlık göstermeye başlaması ile birlikte balıkçılık sektöründe önemli sayılabilecek yapısal değişiklikler sağlanmıştır. Bu süreçte 1951 tarihinde, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığınca, ‘*III. Su Ürünleri Kongresi*’ gerçekleştirilmiştir. Bu mali destekler ile on adet soğuk hava ve buz muhafaza tesisi, ađ materyali ve balıkçı motoru gibi balık avcılığının teknik altyapısını geliştirecek yatırımlar yapılmıştır. Bu kapsamda konserve fabrikalarının geliştirilmesi için miktarı 200 bin dolar olan tahsisat, işletme sahiplerine ayrılmıştır. Trabzon’da yunuslardan yağ ve un elde edecek 100 ton/gün kapasiteli bir fabrika tesis edilmiştir. ‘*Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı*’ tarafından İstanbul Üniversitesinin işbirliğiyle Baltalimanı’nda kapatılmış olan Balıkçılık Enstitüsünün yerine Hidrobiyoloji Araştırma Enstitüsü yeniden yapılandırılmıştır. Enstitü 1951 tarihinden itibaren faaliyete başlamıştır. Et ve Balık Kurumu tarafından balıkçı teknelerinin dışında araştırma amaçlı üç ayrı tekne alınmış ve 1952 senesinde Hidrobiyoloji Enstitüsüne teslim edilmiştir. Balıkçılık sektörüne yapılan yatırım faaliyetlerinin artırılmasıyla özellikle deniz balıkçılığında 1951 yılından 1960 yılına gelinceye kadar önemli üretim artışları sağlanmıştır. Bu çalışmada Türkiye tarafından kullanılan Marshall Yardımlarının balıkçılık sektörünün yapısal ve ekonomik gelişmesi üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Yardımların uygulan-

Geliş Tarihi / Received Date: 10.01.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 20.03.2023

dığı dönemin öncesi ve sonrası karşılaştırılmalı olarak analiz edilmiştir.

EFFECTS OF MARSHALL PLAN AIDS ON THE STRUCTURAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE FISHERIES SECTOR IN TURKEY

Abstract: The 'Aid of Marshall Plan' includes the economic aid provided by the USA for the restructuring of the European states in 1947 after the Second World War. According to the "Marshall Economic Cooperation Agreement" signed with the Turkish Government on July 4, 1948, the United States was giving aid, but controlling the use of resources. Within the scope of the Marshall Plan, Turkey received aid amounting to 7640000 dollars between 1948-1952 for the development of the fisheries and fisheries sector. These aids continued until the 1950s. After the 1950s, radical changes have occurred in Turkey's socio-political and socio-economic life. The transition to multi-party life, the Democratic Party's coming to power in 1950, the entry into NATO and the acceleration of infrastructure works such as ports and highways with the support of Marshall Aids, and the 'Meat and Fish Association for the development of the fish industry in 1952. Structural changes, which can be considered as important, have been achieved in the fishing sector with the establishment of the Turkish Fisheries Association

and, on the other hand, with the establishment of fishermen's cooperatives after 1960. In this process, in 1951, by the Ministry of Economy and Trade, 'III. Fisheries Congress was held. With these financial supports, investments were made to improve the technical infrastructure and production of fisheries such as ten cold storage and ice storage facilities, supply of nets, yarn and ship engines. In this context, an allocation of 200 thousand dollars was allocated to the factory owners for the expansion of food canning factories. In addition, a factory with a daily capacity of 100 tons was established in Trabzon to obtain oil and flour from dolphins. The Hydrobiology Research Institute was restructured in place of the Fisheries Institute, which was closed in Baltalimani by the Ministry of Economy and Trade with the cooperation of Istanbul University. The Institute has been operating since 1951. Apart from the fishing boats, three separate boats were purchased by the Meat and Fish Authority for research purposes and delivered to the Hydrobiology Institute in 1952. With the increase in research and monitoring activities in the field of fisheries, significant production increases were achieved, especially in marine fisheries, from 1951 to 1960. In this study, the structural and economic development of the fisheries sector by Marshall Aids used by Turkey is discussed. Before and after the period in which the aid was applied, it was analysed comparatively.

Giriş

'İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri, siyasi, askeri, ekonomik ve teknolojik refahları nedeniyle süper güç haline gelmiştir. Bu durum, kapitalist sistemin öncü temsilcisi ABD ile komünizmin ana destekçisi Sovyetler Birliği arasındaki askeri, ekonomik ve siyasi mücadeleye dayanan ve "Soğuk Savaş" olarak adlandırılan bir sürece yol açmıştır.¹ Sovyetlerin ideolojik gücünü yayma ve Avrupa ülkelerini kontrol altına alma girişimleri ABD için birtakım tedirginliklere yol açmıştır.² ABD, bu olaylar karşısında, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere diğer ülkelere ekonomik ve siyasi anlamda destek olma kararı almıştır. Bunu yaparken Avrupa ülkelerinin ancak kendi ayakları üzerinde durabildikleri zaman siyasi bağımsızlıklarını koruyabileceklerine inanıyordu. Böylece ABD, Avrupa ülkelerini siyasi ve ekonomik bir işbirliği içine sokarak Sovyetlerin ilerlemesini engellemeyi amaçlamıştır.³ Ancak bununla birlikte asıl amacın; Marshall Planı'nın, savaş sonrası serbest ticaret, serbest döviz ve serbest piyasaya dayalı dünya ekonomisi oluşturmak ve hâkimiyet kurmak için Amerikalılar tarafından tasarlanmış özgün bir plan olduğu görüşü yaygındır.⁴ Benzer şekilde, savaş sonrası Avrupa'da komünizme yönelik eleştiriler azalmasına rağmen Marshall Yardımının aslında siyasi bir silah olduğuna inanılmaktadır.⁵

¹ Ülman, 1992.

² Gimbel, 1976: 344.

³ Çağrı, 1996: 275-288.

⁴ Hobsbawm, 2003: 694.

⁵ Grünbacher, 2012: 697-716.

ABD tarafından bu ekonomik ve siyasi amaçlara uygun olarak çok sayıda plan ve rapor hazırlanmıştır. Bu şekilde yapılan ilk çalışma, Başkan Harry Truman tarafından "12 Mart 1947" de Kongre'de açıklanan "Truman Doktrini" olarak adlandırılmıştır. Komünizm tehdidine karşı Türkiye'ye ilk olarak tahsis edilen askeri yardım 150 milyon dolardır.⁶ Bunu yaparken Soğuk Savaş için jeopolitik değerlere sahip olan Türkiye'nin Batı Bloku ile yakın ilişkiler geliştirmesi hedeflenmiştir.⁷ Daha sonra 1948 yılında Kongrede görüşülen yasa ile Türkiye dâhil tüm Avrupa ülkelerine ekonomik olarak gelişmelerini sağlamak ve verimliliklerini artırmak amacıyla aynı ve nakdi yardım destekleri kabul edilmiştir.⁸ Gerçekte savaş sonrasında yalnızlaşan Türkiye'nin de siyasi ve ekonomik açıdan desteğe ihtiyacı bulunmaktaydı. Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sırasında izlediği tarafsız politika, onu uluslararası ilişkilerde tecrit etmişti. Tecrit döneminde, Sovyetler Birliği'nin Doğu Anadolu ve Türk Boğazlar sisteminden ısrarlı toprak talep ve tehditlerine karşı Türkiye kendini korumak için Batı Dünyasından dış kaynak kullanmanın yollarını aramıştır. Aynı dönemde Sovyetler Birliği'nin yayılmacı politikalarına karşı farklı stratejiler geliştirmeye çalışan Amerika Birleşik Devletleri, bu stratejiler ve çıkarlar doğrultusunda Türkiye'ye yardım kararı almıştır.⁹ Türk Hükümeti ile "4 Temmuz 1948" tarihinde yapılan "Marshall Ekonomik İşbirliği Antlaşması" na göre ABD yardımı veriyor, ancak kaynakların kullanımını kontrol altına alıyordu.¹⁰

Marshall Planı tarafından sağlanan yardımlar genellikle doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki kısımda yapılmıştır. Doğrudan olanlar hibe, kredi ve borç şeklinde olanlardı. Hibe olarak alınan yardımlar; Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'na bağlı %95 ve %5 olarak adlandırılan iki hesapta Türk Lirası olarak nakden yapılmıştır. %5'lik kısım ECA (Ekonomik İşbirliği İdaresi)'nin sabit maliyeti için kullanılırken, %95 hesabı Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına yönelik yatırımlara kaynak teşkil etmiştir. Kredi olarak yapılan yardımlar, uzun vadeli ve %2,5 faizli borç olarak kabul edilenlerdir.¹¹

Dolaylı yardımlar ise "dolaşım hakkı" olarak adlandırılan, Türkiye'nin ABD ve diğer bazı Avrupa ülkelerindeki garantili satın alma olanaklarıydı. Yani ABD ve bir takım Avrupa ülkelerinden ithal edilen mallara karşılık gelen yardımlardı. Buna göre Türkiye, ithal ettiği malın bedelini ulusal bir bankada 'muadil fon' adı verilen bir hesaba yatıracak ve buna göre ABD, Marshall Planı kapsamında ihracatçı ülkeye ödeme yapacaktı. Karşı fonda toplanan para önceden belirlenen yatırımlarda kullanılacaktı. Dolaylı yardımların bir başka biçimi de teknikti. Bu yardım doğrultusunda mühendis, uzman gibi çok sayıda teknik eleman Türkiye'ye davet edilmiş ve giderleri teknik yardımlarla karşılanmıştır.¹² Türkiye, 1948-1952 yılları arasında Marshall Yardımları kapsamında toplam 184,5 milyon dolar almıştır. Ne yazık ki, bu planın toplam yardımlarının sadece %1.4'ü ve bu miktarın da sadece %0.7'si hibe olarak verilmiştir. Diğer ülkeler tarafından alınan hibe miktarları ile karşılaştırıldığında, Türkiye'nin toplamının çok düşük olduğu görülmektedir.¹³

Bu çalışmada Amerika tarafından kullanılan Marshall yardımlarının balıkçılık sektörünün yapısal ve ekonomik gelişmesine etkisi ele alınmış, yardımların uygulandığı dönemin öncesi ve sonrası karşılaştırılmalı olarak analiz edilmiştir.

1. Marshall Yardımları Öncesinde Türkiye'deki Balıkçılığın Durumu

Yarı sömürge yapısının doğal bir uzantısı olarak dışa bağımlılığı 19. yüzyıldan itibaren giderek artan Osmanlı ekonomisinde, diğer alanlarda olduğu gibi balıkçılık için de verimli çalışmalar

⁶ Kunz, 1997: 162-170.

⁷ Sander, 2000: 605.

⁸ Tören, 2007: 383.

⁹ Ertem, 2009: 377-397.

¹⁰ Ertem, 2009: 377-397.

¹¹ "4 Ocak 1952 tarih ve 030.01.00.00.125.801.5.4; Marshall Planı ve Türkiye'deki Tatbikatı Hakkında Muhtıra, 1951:7."

¹² Özer, 2014: 427-439.

¹³ Özer, 2014: 427-439.

yapılamamış ve Cumhuriyet'e olumsuz bir miras devretmiştir. Bu açıdan, balıkçılık, ekonominin bütünü gibi ancak Cumhuriyet yönetimi altında bağımsız bir gelişim potansiyeli imkânına kavuşmuştur. Bu potansiyelin kullanımına ilişkin çabalar, 1920'li yıllarda istenilen düzeye ulaşamayacak ve temel sorunlar 1930'lardaki devletçilik ekonomisine devredilecektir. 1930'lardaki çalışmaların doruk noktasını, Aralık 1936'da düzenlenen ve bir hafta süreyle devam eden "*Balıkçılık Kongresi*" temsil etmektedir. Kongre, balıkçılık sorunlarının toplu biçimde ele alınmasını sağlamanın dışında, çözüm önerilerinin tartışıldığı ve somut politikaların üretildiği bir platform olmuştur. Kongrede kabul edilen "*Su Mahsulleri Projesi*" ve gündemde olan "*II. Sanayi Planı*" ile sorunların kalıcı biçimde çözümlenmesi hedeflenmiştir. Ancak "*Denizbank*" gibi kısa süren tecrübenin dışında süreklilik sağlanamamış ve istenilen bir başarıya elde edilememiştir. Bu açıdan, "*Balıkçılık Kongresi*", sonuçları açısından herhangi bir gelişmeye yol açamamıştır. Bu sebeple temel sıkıntılar gelecek döneme aktarılmıştır.¹⁴

Balıkçılığın Osmanlı'dan Cumhuriyet ekonomisine devredilen sıkıntılarını genel olarak; "*yasal alandaki düzensizlik, mali ve teknik konulardaki yetersizlikler ve satış sürecinde yaşanan aksaklıklar şeklinde gruplandırmak mümkündür*".¹⁵ Kanuni statüde meydana gelen karmaşa, balıkçılığın gelişmesini engelleyen en önemli nedenlerin başında yer almaktadır. Osmanlı yönetimi sırasında ve "*Düyun-u Umumiye*" tarafından yürürlüğe sokulan 1881 tarihli "*Zabitai Saydiye Nizamnamesi*", Osmanlı balıkçılığını geliştirmekten çok 'Düyun-u Umumiye' idaresine Osmanlı borçları karşılığı için gösterilen, resmi mir-i tahsilatının düzenlenmesi işlevini görmüştür. Başka bir deyişle, yapılan işlem, ülke kaynağını verimli bir şekilde kullanmaktan öte ekonomik bağımlılıktan kaynaklanan bir zorunluluğu yerine getirmekten ibarettir. Bu yasal mirası devralan Cumhuriyet hükümeti, 'Düyunu Umumiye'nin istismar yönetiminin kaldırılmasından sonra balıkçılık idaresini 'Maliye Vekâlet'ine devretmiştir. Bu aşamanın ardından, 1881 tarihli Nizamname birkaç yeni kanun maddesiyle takviye edilmiştir. 1931 yılında da "*Maliye ve Ekonomi Bakanlıkları*" uzmanları tarafından hazırlanan "*Su ve Kara Av Vergileri Umumi Talimatnamesi*" hayata geçirilmiştir.¹⁶

Türkiye Cumhuriyeti'nin "*II. Sanayi Planı Raporu*"ndaki değerlendirmeler,¹⁷ 1936'da düzenlenen "*Balıkçılık Kongresi*" sinden kısa bir süre öncesinde de aynı problemlerin devam ettiğini ortaya koymakta ve bu durumun ne denli olumsuzluklara sebebiyet verdiğini belgelemektedir.¹⁸ Bu dönemde balık tüketimi bir türlü olması gereken düzeye getirilememiştir. Örneğin, "*İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*"nda yayınlanan bir rapora göre; "*İstanbul'un yıllık balık tüketimi midye, istiridye ve istakoz gibi ürünler hariç yaklaşık altı milyon kilo civarındadır. Buna karşılık, ortalama yıllık et tüketimi ise on sekiz milyon kilo düzeyindedir. Başka bir deyişle, İstanbul halkının balık sarfiyatı et tüketiminin ancak üçte biri oranındadır*".¹⁹ Bu rakam, 1920'li yıllara göre konserve tüketiminin üçte bir seviyesine gerilediğini göstermektedir. Planlamada ortaya çıkan bu gerileme için; "*Bu durumun oluşmasında, bir taraftan ekonomik krizin etkili olduğunu kabul etmek mümkün olsa dahi, her halde mevcut konserve sanayiinin asıl noksanları ve kalite bozukluğu büyük bir sebep olmak üzere kabul edilmelidir*" saptaması yapılmıştır.²⁰ Bunlara ek olarak, balıkhanelerin bina ve donanım itibarıyla yaşadığı sorunlar, örneğin İstanbul gibi en önemli balık merkezinde dahi bu problemin halledilememesi, satış alanında yaşanan zorlukları bir kat daha artırmıştır.

¹⁴ Tuna, 2017: 87-148.

¹⁵ Özkul, 1946: 300-306.

¹⁶ Özkul, 1946: 300-306.

¹⁷ İnan, 1989: 336.

¹⁸ "*Kanun cephesinden bugüne kadar devam eden vaziyet içinde Türk balıkçılığı, başka her türlü teşkilat ve yardımdan mahrum bir halde, piyasa şartlarının, istihsal ve istihlak münasebetlerinin büyük ve küçük değişimlerine intibaka çalışmıştır; ancak bu suretle ulusal ekonomi bakımından mevcudun muhafazası bile temin edilememiştir*".

¹⁹ Anonim, 1936, 21.

²⁰ Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Sanayi Planı 1936, s.336. Planda yer verilen: "*Bugün bilhassa ihracat malı olan balık nevelerimizin gerek istihsalı ve gerek balıkhanelerde satışı, ulusal ekonomi şartlarına kat'iyen uymaz bir hal almıştır*". cümlesi, üretim ve satış sorununun boyutlarını ortaya koymaktadır. Bkz., s.352.

1930'lu yılların sonunda, "Birinci Dünya Savaşı" yıllarında avlanan balık miktarının iki katı, yani 26000 ton balık avlanmasına rağmen, elde edilen gelir miktarının hemen hemen aynı olduğu görülmektedir. Savaştan önce yalnız 'İstanbul Balıkhanesi' 1650000 liralık bir satış potansiyeline sahipken 1937 yılı sonunda bu satış miktarı iki kat artışla 1750000 liraya ulaşmıştır. 1940 yılının sonunda balık avcılığından 5500000 liralık bir gelir elde edilmesi beklenirken; kurumsal yapı ve altyapı yetersizliği sebebiyle bu gelir düzeyine ulaşamamıştır. Bu konuda o dönem için Avrupa'nın en gelişmiş ülkesi olan Almanya ile bir karşılaştırma yapıldığında; yılda 20000 tondan fazla iş hacmine sahip "İstanbul Balıkhanesi", 1937 yılında 90-95 bin ton ve 8 milyon liralık geliri bulunan Alman "Hamburg-Altone Balıkhanesi"nin çok gerisinde kalmıştır.²¹

Bir bütün halinde sorunları bulunan balıkçılığa ilişkin çözüm arayışları içerisinde bu dönemde, yasal duruma göre nispeten daha başarılı sayılabilecek olan bazı eğitim ve teşkilatlanma çalışmalarına rastlamaktayız. Bu bağlamda, 1928 yılında, otuz bin kadar balıkçı ailesinin yaşadığı Erdek, Marmara Adası, Bandırma, Edremit ve Ayvalık gibi önemli balıkçılık merkezlerinden Mübadele ile ayrılan Rumların yerlerini doldurmak ve savaşların sonucunda kimsesiz kalan çocuklar balıkçılık mesleğini öğretmek, onları bir iş sahibi yapmak amacıyla Marmara Adası'nda bir balıkçılık okulu açılmıştır.²² Bunun dışında, ülkenin çeşitli bölgelerinde meslek okulları açma gayreti içinde bulunan 'Milli Maarif Vekâleti' de, Balıkesir'de kurmuş olduğu balıkçılık meslek okulunu ele alarak, okulun denizcilik, balıkçılık, konservecilik, tuzlamacılık ve kayıkçılık gibi bölümleri içeren ders ve çalışma programları hazırlanmıştır. Okulun programı, Bulgaristan'daki "Varna Balıkçılık Okulu"ndan alınmıştır. Balıkçılık okulu, 1930 yılına kadar faaliyetini devam ettirdikten sonra eğitim planlaması gereğince 'İktisat Vekâleti'nin sorumluluğuna devredilmiştir.²³

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte ülke çapında üretim ekonomisine ağırlık veren politikalarından balıkçılık ta payına düşeni almıştır. Henüz gelişmiş bir endüstriyel sektörün varlığından söz edilememesine karşın daha Cumhuriyetin ilk kuruluş yıllarında, 1929 yılında ilk konserve fabrikası Gelibolu'dan sonra Marmara Adasında kurulmuş ve yıllar içerisinde önemli bir sektör haline ulaşmıştır.²⁴ Türkiye'deki balık konserve üretimi Cumhuriyetin ilk kuruluş yıllarında önemli gelişmeler sağlamıştır. Buna karşın devam eden senelerde arzu edilen seviyede bir varlık gösterememiştir. Bunda Türk insanının taze balık tüketim alışkanlığının olmayışı en önemli sebeplerin başında yer almıştır. Diğer yandan devletçi iktisadi politikaların yürütüldüğü 1940'lı yılların sonuna kadar bu sektöre gerekli önemin ve parasal desteğin sağlanamayışının da önemli bir rolü bulunmaktadır. Bununla birlikte 1936 yılında "İktisat Vekâleti"nin öncülüğünde, Celal Bayar'ın himayelerinde gerçekleştirilen ilk "Balıkçılık Kongresi"nde; balıkçılık endüstrisinin gelişimi için konserveciliğin teşvik edileceğinin altı çizilmiştir. Bu kongreye birçok balıkçı paydaşının yanı sıra balık konserve fabrikası sahiplerinden Hasan Tahsin, Alâeddin Kemmerli de davet edilmiştir.²⁵ Bu dönemde konserve sanayinin gelişmesine dair en önemli örneklerden biri; 1933'de Büyükkada'da temeli atılan ve 25-30000 kutu orkinos üretimi yapan "Deniz Konserve Fabrikası"dır. 1958 yılına kadar kapasitesini sürekli arttıran fabrikada sardalye, orkinos olmak üzere konserve ve tuzlu balık üretimi yapılmaktaydı.²⁶ Bu girişimlerin dışında, İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Ankara'da soğuk hava deposu açılması, İstanbul'da bir balıkçı birliği ve balıkçılar kooperatifi kurulması ve balık stoklarını korumak için düzenleme yapılması gibi önemli adımlar atılmasına karşın sektörün temel problemleri giderilememiştir. Savaş sonrasında ise balıkçılığın sorunları yeni kurulan hükümetlerin girişimlerinin yanı sıra "Marshall Planı"ndan faydalanmak suretiyle çözülmeye çalışılmıştır.

²¹ Bayrakçı, 1941: 13-16; Kirker, 1943: 13-21.

²² Bayrakçı, 1941: 12-19.

²³ Arısoy, 1964, 126; Özkul, 1946: 300-306.

²⁴ Zengin, 2020: 443-475.

²⁵ Tuna, 2017: 87-148.

²⁶ Anonim, 1958: 23-26.

Bu dönem sonrasında balıkçılık sektörünü ilgilendiren en önemli gelişme; “1931 CHF (Cumhuriyet Halk Fırkası) Kurultayı’nda kabul edilen ‘devletçilik ilkesi’dir”. Bu ilkeye göre; “özel sektör esas alınmakla birlikte ülkeyi en kısa zamanda refaha ulaştırabilmek için özellikle iktisadi konularda devlet etkin olacaktı”.²⁷ 1 Kasım 1936’da TBMM’nin “5. Dönem, 2. Toplanma Yılı”nın açılış konuşmasında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, “Deniz ve deniz mahsulleri ticaret ve endüstrisi önemli bir mevzuumuzdur” söylevi ile deniz ürünlerine verdiği önemi dile getirmiştir.²⁸ Ancak 1938 yılında Atatürk’ün vefatı, 1939 yılında “İkinci Dünya Savaşı”nın başlaması korumacılık ve devletçilik politikalarının etkin uygulamasını başarısızlığa uğratmıştır. Her ne kadar savaşa girilmedi ise de savaş ekonomisinin devreye sokulması milli geliri geriletmiştir. 1940 yılından 1945 yılına kadar milli gelir %31,1 oranında azalmıştır. Sanayi konumunu korurken, tarım sektörü gerilemiştir. Aynı dönemde fert başına milli gelirden de %39,7 bir azalma meydana gelmiştir.²⁹

Türkiye’de kişi başına düşen yıllık balık tüketiminin yetersiz olduğu bir dönemde balıkçıları korumak amacıyla “Ulaştırma Bakanlığı” tarafından bir kanun hazırlanmıştır. “II. Saydam Hükümeti (1939-1940)” tarafından hazırlanan bu yasanın başlıca amacı; “yeni konserve fabrikaları açmak, balıkçılara kredi imkânı sunmak ve balık avlama ve satışını bir nizam altına almaktır”. Bunun gerçekleştirilmesi amacıyla da “Ulaştırma Bakanlığı” bütçesine 2 milyon liralık bir ödenek tahsis edilmiştir.³⁰ Balıkçıları himaye etmek maksadıyla yeni bir kanun tasarısının hazırlandığı sıralarda Türkiye’de balık ürünlerinin değerlendirilmesine yönelik olarak kurulan konserve fabrikalarının 1940 yılı itibarıyla toplam sayısı altıdır (İstanbul’da 2, Gelibolu’da 2, Marmara Adasında 1, Karadeniz Ereğli’sinde de 1). Ancak deniz ürünlerinin bolluğu, tesislerin de yetersizliği yüzünden bu fabrikalar bir türlü ihtiyaca cevap verememiştir.³¹ Bu yıllarda İtalya ve Yunanistan gibi avcılık imkânlarına sahip ülkelerde deniz ürünleri daha az avlanmasına karşılık, Türkiye’de sadece Boğaziçi’nin Avrupa’yı doyurabilecek kapasitede balık avına sahip olması, ülke balıkçılığı açısından önemli bir üstünlük sağlamıştır.³² “II. Dünya Savaşı (1939-1945)” öncesi, Sirkeci Rıhtımından Yunanistan ve İtalya’ya Türk balıkçıları tarafından avlanan balıklar ihraç edilmiştir. Ancak savaşın başlaması bu yolla ihracatın durmasına yol açmışsa da bu ihracat demiryolu vasıtası ile sürdürülmüştür. İhraç edilen taze balıklar bu ülkeler tarafından konserve haline getirildikten sonra kârlı bir satışla başka ülkelere gönderilmiştir.³³ “Nordeutsche Hochseefischerei” adındaki bir “Alman Açık Deniz Balıkçılık Firması”, II. Dünya Savaşı döneminin 1941, 1942 ve 1943 yıllarında orkinos balığı avcılığını Alman savaş ödeneği için faydalı olacak şekilde örgütlenme girişiminde bulunmuştur. İlkel avlanma yöntemlerine rağmen 1943-1944 yılında 10 milyon lira değerinde 12000 ton torik balığının Almanya’ya ihracı gerçekleştirilebilmiştir.³⁴

Cumhuriyetin kuruluşundan II. Dünya Savaşı sonrasına kadar geçen süreçte, tek parti yönetimindeki CHP iktidarı boyunca balıkçılığın mesleki, teknik, idari/mevzuat ve finansman konularındaki görünümü özet olarak şöyledir. En önde gelen konuların başında; zamanın gereklerine uygun ve sektörün ihtiyaçlarını karşılayacak yeni bir su ürünleri kanunu çıkarılması ayrı bir önceliğe sahip olmuştur. Bu konu tüm “Cumhuriyet Halk Partisi İktidarı” boyunca güncelliğini korumuştur. Bu çerçevede; “1923-1938 döneminde, vergi indirimine gidilmesi, balıkçılık mektebinin açılması, yeni bir su mahsulleri kanun tasarısı hazırlanması ve balıkçılık kongresinin düzenlenmesi”³⁵ gibi önemli gelişmelere imza atılmıştır. İktidarın bu faaliyetlerinin yanı sıra

²⁷ Anonim, 1931: 31-34.

²⁸ TBMM, 1936, 5

²⁹ Yaşa, 1980: 77-82.

³⁰ Cenker, 1940: 8-9.

³¹ Cenker, 1940: 8-9.

³² İleri, 1940: 4-19.

³³ İleri, 1940, 4-19.

³⁴ Baade, 1952: 106-113.

³⁵ Tuna, 2017: 87-148.

yabancı uzmanların da içerisinde yer aldığı çeşitli kişi ve kuruluşlar tarafından sektörün mevcut sorunlarını ve çözüm önerilerini ortaya koyan önemli raporlar hazırlanmıştır. Bu raporlara göre sektörün en büyük problemleri kanunlar, kredi, üretim teknolojisi, tüketim ve satış olduğunun altı çizilmiştir. Bu sorunları da dikkate alan; 1-7 Aralık 1936'da Ankara'da düzenlenen ve alanında bir ilk olan “Balıkçılık Kongresi” ne, katılan sektör temsilcilerinin görüşleri alınmış ve “İktisat Vekâleti”nin hazırladığı “Su Mahsulleri Kanun Tasarısı” tartışılarak kabul edilmiştir.³⁶ Kongredeki bu olumlu gelişmeye karşın, bürokratik sürecin uzaması ve “İkinci Dünya Savaşı” şartlarının etkisiyle su ürünleri yasa tasarısı konusunda somut bir adım atılamamıştır.³⁷ Bu konu 1937 yılında kurulan “Denizbank” üzerinden çözüme kavuşturulmak istense de banka verimli çalışmamıştır ve 1939 yılında kapatılmasıyla bu girişim de sonuçsuz kalmıştır. Bu gelişmenin ardından, su ürünleri konusu ‘İktisat Vekâlet’inden alınıp, II. Dünya Savaşı öncesinde yeni kurulan “Münakalat Vekâleti” bünyesine verilmiştir.³⁸ Bunun üzerine, “Münakalat Vekâleti” tarafından savaş sırasında yeni bir taslak hazırlanmıştır. Ancak bu da hayata geçirilememiştir.

2. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Balıkçılık Sektörünün Geliştirilmesine Yönelik Girişimler: Marshall Yardım Programı

Marshall Planı, ABD tarafından II. Dünya Savaşı sonrasında başlatılan “Soğuk Savaş” ın en önemli adımıdır. Plana kabul edilen ülkelerden birisi de Türkiye’dir. Türkiye bu plana bazı süreçlerin sonunda girebilmiş ve plana sıkı sıkıya sarılan ülkeler arasında yer almıştır. Zirai kalkınmayla ülke ekonomisini düzeltmeyi hedefleyen Türkiye, 1950’de başardığı zirai üretimin gelişmesine kanmış ve bu yolda ilerlemeyi sürdürmüştür. ABD’nin öne sürdüğü şartlar ile Türkiye, devletçi ekonomi politikalarını terk etmiş ve liberal ekonomiye yönelmiştir.³⁹ “Marshall Yardımları” ile tarım alanında yapılan desteklerden balıkçılık sektörü de payına düşeni almış ve Cumhuriyetin kuruluş yıllarından 1940’lı yılların sonlarına kadar hedeflediği yasal, yapısal, teknik ve iktisadi açıdan birçok alanda ilerlemeler kaydetmiştir. Bu gelişmeler tarihsel dizin sırasına göre aşağıda ele alınmıştır.

1950’ler sonrasında Türkiye’de politik ve ekonomik hayatta önemli sayılabilecek köklü değişimler meydana gelmiştir. Sırasıyla çok partili siyasal hayata geçiş, Demokrat Parti’nin 1950 yılında iktidara gelmesi, “NATO” ya giriş ve “Marshall Yardımları”nın da desteği ile liman, karayolu gibi alt yapı çalışmaları hız kazanmıştır. 1952 yılında balık endüstrisinin geliştirilmesi için “Et ve Balık Kurumu” nun kurulması, diğer taraftan da 1960’dan sonra su ürünleri kooperatiflerinin yavaş yavaş ortaya çıkması ile birlikte balıkçılık sektöründe önemli sayılabilecek yapısal değişiklikler sağlanmıştır. Bu süreçte, ‘Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı’nca, 1951 tarihinde ‘III. Su Ürünleri Kongresi’ gerçekleştirilmiştir. Bu mali destekler ile on adet soğuk hava ve buz muhafaza tesisi, balık ağı materyali ve tekne motoru gibi balıkçılığın teknik altyapısını geliştirecek yatırımlar başlatılmıştır. Bu kapsamda konserve fabrikalarının genişletilmesi için 200 bin dolarlık ödeme, fabrika sahiplerine ayrılmıştır.

1951 tarihinde ‘Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı’ tarafından İstanbul Üniversitesinin işbirliği ile Baltalimanı’nda kapatılmış olan Balıkçılık Enstitüsünün yerine Hidrobiyoloji Araştırma Enstitüsü yeniden yapılandırılmıştır. Et ve Balık Kurumu tarafından balıkçı teknelerinin dışında araştırma amaçlı üç ayrı tekne alınmış ve 1952 senesinde Hidrobiyoloji Enstitüsüne teslim edilmiştir. Su ürünleri sektöründe yapılan araştırma tetkik faaliyetlerinin artırılmasıyla deniz balıkçılığında 1950 ile 1960 arasında önemli istihlal artışları sağlanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında da devletçi politikalarını sürdüren CHP Hükümeti, Ekonomi Bakanlığı tarafından 1949 senesi bütçe görüşmelerinde balık ürünlerine yönelik uygulamalar

³⁶ Tuna, 2017: 87-148.

³⁷ Tuna, 2017: 87-148.

³⁸ 27 Mayıs 1939 Münakalat Vekâleti (Deniz, Demir, Havayolları İşletmesi) ile ilgili 3611/12 sayılı yasa yürürlüğe girmiştir.

³⁹ Şahin, 2014.

tekrar tartışmaya açılmıştır. Bu kapsamda Eskişehir milletvekili Ahmet Oğuz; “*su ürünlerini değerlendirmek için 1914 yılından bu yana çalışıldığını ve artık konunun bir mizah haline geldiğini*” bildirmiştir. Lakin Osmanlı Devleti’nin dış borçlarını ödemek için kurulan “*Düyunu Umumiye*” döneminden beri çoğunluğu yabancı uzmanlar tarafından su ürünleri konusunda 76 rapor hazırlanmıştı. Bir kısmı tercüme de edilmeyen bu raporların yanına “*77. Rapor*” un hazırlanması için elde edilmesi amacıyla bütçeye mütehassıs tahsisatı konulmuştur. Ekonomi ve Ticaret Bakanı Cemil Said Barlas, ‘*77. Rapor*’un Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) tarafından hazırlanacağını ifade etmiştir. Yeni rapor Marshall Planı ve TMO aracılığıyla hayata geçirilecekti.⁴⁰ Dolayısıyla bu aşamadan sonra yetkili kuruluş olarak TMO öne çıkarılmakta ve “*Marshall Planı*”ndan da destek beklenmektedir. Nitekim bu açıklamanın ardından; Bakanlar Kurulu’nun 25 Haziran 1949’da kabul ettiği bir kararname ile; “*Her çeşit işlenmiş ürünün alım, satım, ithal ve ihracına, bu amaçları sağlayacak her türlü tesisatı kurup işletmeye ve gereğinde yem ve benzeri yardımcı maddeleri sağlamaya TMO yetkili kılınmıştır*”.⁴¹

Bu gelişmelerin ardından, CHP iktidarının son dönemine gelindiğinde, bir taraftan Amerikalı uzmanlarca çeşitli raporlar hazırlanırken, diğer taraftan “*Marshall Planı*” aracılığıyla çeşitli yatırımlar hayata geçirilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda 1949 yılında, Türk balıkçılığını incelemek üzere Amerikalı bir balıkçılık uzmanı İstanbul’a gelmiştir. Kendisi yaptığı incelemenin sonrasında, büyük balık yataklarına sahip olması nedeniyle İstanbul’un önemli bir balık sanayii merkezi olabileceği açıklamasında bulunmuştur. Özellikle orkinos gibi balıklar Türk sularında bolca bulunuyordu ve bu tür balıkları Amerika gümrüksüz bir şekilde ithal ediyordu.⁴² Türkiye’deki balıkçılık konusunda incelemelerde bulunmak üzere “*İktisadi İşbirliği İdaresi (ECA)*”’den bir Yunan balıkçılık uzmanı da özel bir ziyaretle Türkiye’ye gelerek incelemelerde bulunmuştur. Ankara’daki yetkililerle görüşen Yunanlı uzman İstanbul’a gelişinde yaptığı açıklamada; “*Türkiye’de balıkçılık sanayiinin gelişimi amacıyla hazırlanan raporları incelediğini ve bu raporların çok doğru olduğunu söylemiştir*”.⁴³ Dolayısıyla eğer bu raporlar tam anlamıyla uygulanmış olsaydı beklenen sonuçlar alınabilecekti. Buna karşın; “*balıkçılıkla uğraşan kişilerin bu alandaki bilgilerini artırmaları gereğine işaret ediyor ve soğuk hava depolarına gereken önemin verilmesini istiyordu*”.⁴⁴ “*İktisadi İşbirliği İdaresi*”nin senei devriyesinde konuşan Devlet Bakanı Nurullah Esad Sümer, hazırlanmakta olan “*1949-50 Yılı Kalkınma Programı*” içinde balıkçılık ve et konserve sanayisinin de yer aldığını açıklarken⁴⁵, o dönemdeki yatırım açısından en açık gelişme “*Marshall Planı*” ile sağlanmış olacaktı.

Buna göre, 1949-1950 finansal yılında, TMO’ya plan üzerinden 1555000 dolarlık bir ödeme gerçekleştirilmiştir. Endirekt yardım olarak da 6100000 dolarlık bir tahsisat mevzubahisti. Bunun 6146832 doları ekipman siparişi için ayrılmıştı. Ismarlanan malzemeler arasında balık ağı, nakliye ve araştırma tekneleri bulunmaktaydı. Ayrıca çeşitli illerde soğuk hava depoları, et kombinaları ve buz fabrikası gibi yatırımlar hayata geçirilmişti. Bu tesislerde görev alacak elemanları yetiştirmek üzere ABD’den üç uzman davet edilmiştir. Buna ek olarak et ve balık sanayiinin çeşitli kademelerinde görevlendirilmek üzere mühendis, biyolog, tekniker ve iktisatçı gibi uzmanların getirilmesi için de çalışmalar yürütülüyordu.⁴⁶ Buna rağmen “*Su Mahsulleri Kanunu*” açısından maddi bir gelişme sağlanamamıştır. Bu konuyu bir gazeteye gönder-

⁴⁰ TBMM, 1949: 785-786.

⁴¹ T.C. Resmî Gazete, 1949, 16521.

⁴² Cumhuriyet, 1949, 2.

⁴³ “*İktisadi İşbirliği İdaresi (Economic Cooperation Administration), Avrupa’yı Kalkındırma Fonu’yla ilgili olarak kurulmuştur. Bu çerçevede Amerikan Hükümeti, 1948 yılında, Marshall Planı’nın uygulanması ile tüm dış yardımlarla ilgilenmek ve merkezi Washington’da olmak üzere İktisadi İşbirliği İdaresi’ni kurmuştur. Amerika’nın resmî bir dairesi konumundaki idarenin görevi, Avrupa’ya ve diğer ülkelere yapılacak yardımın miktar ve içeriğini belirleyerek Kongre’nin onayına sunmaktır. Bu idare, 1951 yılı sonunda kaldırılarak yerine Karşılıklı Güvenlik İdaresi oluşturulmuştur*”.

⁴⁴ Cumhuriyet, 1950: 1-3.

⁴⁵ Cumhuriyet, 1949: 1- 4.

⁴⁶ Koçtürk ve Gölalan, 2010: 48-65.

diği mektupla gündeme getiren “İstanbul Balıkçılar Cemiyeti” Başkanı Yusuf Yazar; “Bu kanunun çok uzun ve kapsamlı olması sebebiyle geç kalınmasının geçerli nedenleri olabileceğini kabul etmekle birlikte, balıkçılardan alınan %12 tutarındaki verginin hala kaldırılmamasını eleştiriyordu”.⁴⁷ “Düyunu Umumiye döneminden itibaren alınan ve devlete önemli bir gelir sağlamadığı gibi balıkçıları adeta ‘usandıran’ bu verginin kaldırılmasına yönelik kanunun bir an önce çıkarılması balıkçılığın kalkınmasına önemli derecede hizmet edeceği görüşünü iddia ediyordu”.⁴⁸ Bu süreçte balıkçılık sektörünün beklediği yasa çıkmasa da, vergiye yönelik eleştiriler 1950 yılı seçimlerinden önce sonuç vermiştir. Bu konuda çıkarılan bir kanunla, su ürünlerinden alınan “av vergisi” kaldırılmıştır. Balıkçı teknelerinden vergi alınmayacağı karar bağlanmıştır. Ayrıca Hazine’ye ait olup “Maliye Bakanlığı” tarafından idare edilen balıkthane binaları karşılıksız olarak mahalli idarelere devredilmiştir.⁴⁹ İlgili yasa gerekçesinde, su ürünlerinden alınmakta olan av vergisinin Osmanlı döneminde %24 oranına kadar ulaştıktan sonra 1926 yılından itibaren %12 seviyesine düşürüldüğü belirtilmekteydi.⁵⁰ Ancak o güne kadar Ekonomi, Ticaret ve Maliye Bakanlıklarına yapılan başvurularda balıkçılığın daha fazla gelişebilmesi için bu verginin de tümüyle kaldırılması gerektiği talep edilmiştir. Tepkiler üzerine söz konusu vergi “23 Mart 1950 tarih ve 5639 sayılı ‘Av Vergisinin Kaldırılmasına Dair Kanun’ ile yürürlükten kaldırılmıştır”. Balık alım-satımı ile ilgili hazineye ait binalar, balıkçılık tesisleri demirbaşlarıyla birlikte karşılıksız olarak mahalli belediyelere devredilmiştir.⁵¹ Yeni kanun üzerine İstanbul’daki balıkthane binası 1 Nisan 1950’den itibaren Maliye’den alınarak belediyeye devredilmiştir. Valinin katılımıyla gerçekleştirilen törende söz alan Balıkçılar Cemiyeti Başkanı; “Balıkhanenin İstanbul Belediyesi’ne devredilmesinden duydukları memnuniyeti ifade ederken, İstanbul Valisi de belediyenin bu konuda her türlü yardımı yapacağını belirtmiş ve balıkçıların da halka iyi ve ucuz balık yedirme görevlerinin olduğunu söylemiştir”.⁵²

Bu dönem ile ilgili bir başka önemli gelişme de Türkiye’nin balıkçılık konusunda geri kalınmasının nedenlerinden biri olarak tartışılan Türkiye’nin münhasır deniz alanlarında haritalama işlemlerinin gerçekleştirilmemiş olmasıydı. “Marshall Yardımı”ndan balıkçılığın yararlanabilmesi için gerekli olan bu haritaların Avrupa’dan temin edilmesi için çalışmalar başlatılmıştır.⁵³

Tüm bu gelişmelerden sonra, 14 Mayıs 1950’de yapılan genel seçimlerde CHP’nin bu seçimi kaybetmesiyle “Demokrat Parti Dönemi” başlayacaktır. Bu dönemde, balıkçılık sektörüne yönelik çeşitli çalışmalar yapılmasına karşın, sektörün en büyük beklentisi olan “Su Ürünleri Kanunu” çıkarılamamıştır. Benzer sorun 1960’larda da devam etmiştir. Su ürünleri konusuna yönelik yasa ancak 22 Mart 1971’de kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.⁵⁴

Bu kısa süreçte et ve balık konusunun TMO’nun yapısı ve işleyişine uygun olmadığı ortaya çıkmıştır. “Her biri ayrı ve mühim bir ihtisas mevzuu olan ‘Et Kombineleri’nin ve balık avı filosunun tesisi ve rasyonel bir tarzda işletilmesi TMO’nun mevzuu, ihtisas ve mali takati haricinde olduğu anlaşıldığından bunların hükmi şahsiyeti haiz muhtar birer müessese haline getirilmesi ‘Devlet Teşekkülleri Umumi Hayati’nce kararlaştırılmıştır”.⁵⁵ Aynı konu Ankara’da Mart, 1951 tarihinde toplanan ‘III. Su Ürünleri Kongresi’nde de gündeme getirilmiştir. Su ürünleri kongresinde balıkçılar tarafından TMO’ya yapılan benzer eleştirilere dönemin ulusal gazetelerinde

⁴⁷ Cumhuriyet, 1949: 1- 4

⁴⁸ Cumhuriyet, 1950, 2.

⁴⁹ T.C Resmî Gazete, 1950, 18233.

⁵⁰ Benlioğlu, 1955: 105-109.

⁵¹ TBMM, 1950: 1358-1360.

⁵² “Balıkhanenin Durumu”, Akşam, 2 Nisan 1950, s. 3. Balıkhanenin şehre faydalı olabilmesi için mutlaka yanına bir buz ve soğuk hava deposu yapılması gereği ilgililer tarafından ifade edilmişti. Büyük harcamaları kapsayan bu yatırımların karşılanması için Marshall Planı’nda balıkçılığın gelişimi için ayrılan fondan 400000 lirasının soğuk hava deposu için kullanılması söz konusuydu”.

⁵³ Yazman, 1950, 7.

⁵⁴ T.C. Resmî Gazete, 1971: 1-5.

⁵⁵ Milliyet. 951, 79.

de rastlanmaktadır. 1951 tarihli Milliyet Gazetesi'nde bu yönde çıkan haber şöyledir.⁵⁶ “İsminden de anlaşılacağı gibi gözü toprakta olması icap eden bir müesseseye su ile alakadar işler verilebilir mi? Deniz mahsullerimiz Ofisin bugün başardığı işten çok daha ehemmiyetlidir. Unutmayalım ki fişin rolü bugün basit bir mubayaa ve ambarcılıktan ibarettir. Hâlbuki balıkçılıkla alakadar olacak müessesenin babdan mihraba, avlanmaktan satışı kadar balığa ait her işle alakadar olması icap etmektedir”. Yapılan eleştiriler kısa sürede karşılık bulmuştur. “Resmi Gazete” nin 1 Ekim 1952 tarihli sayısında yayımlanan “Bakanlar Kurulu Kararı” ile “Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı”na bağlı olarak “Et ve Balık Kurumu” kurulmuştur.⁵⁷

DP Hükümeti, Türkiye’de Et ve Balık Kurumu’na verdiği takviye ile yeni kuruluşlar teşkil ederek bu kurumun giderek büyümesini sağlarken, balık üretiminin artırılmasına yönelik olarak da su ürünleri ile ilgili araştırmalar yapılmasını da sürdürmüştür. Daha önce de Türkiye’ye gelerek av sahalarımızdan balık tedarik eden Alman balıkçılık şirketi “*Nordeutsche Hochseefischerei*”; balıkçılık konusunda tetkiklerde bulunmak üzere iki uzmanını Türkiye’ye göndermiştir. Bu uzmanların hazırladığı “18 Nisan 1952 tarihli tavsiye programında” başlıca; genel değerlendirmeler, merkez örgütü, balıkçılığın idaresi, balıkçılık sanayinin gelişimi ve piyasa gelişmeleri gibi ana konularda değerlendirmeler yapılarak mevcut hükümete yol gösterici mahiyette öneriler sunulmuşlardır.⁵⁸ Demokrat Parti Dönemi’nde balığın her türlü tabii ve sanayi ürünlerinin iç ve dış ticaretini yapmak ve balıkla ilgili yan sanayileri kurmak üzere bir teşkilatlanmaya ihtiyaç duyulmuştur. Bu sebeple “Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı”na bağlı olmak üzere Ankara’da “Et ve Balık Kurumu”nun kuruluşu hakkındaki karar 1952 tarihinde “Bakanlar Kurulu Kararı” ile kabul edilirken, 1 Ekim 1952 tarihinde 40 milyon lira sermaye ile EBK kurulmuştur.⁵⁹ Et ve Balık Kurumu, bir yandan İstanbul’da soğuk hava depoları kurmaya karar verirken, öbür taraftan İtalya’dan soğuk hava düzeneğine sahip gemiler satın almak için girişimde bulunmuştur.⁶⁰

1955 sonuna kadar EBK’nın 35 tesisten oluşan yatırımlarının tutarı takriben 60000000 lira, doğrudan doğruya kurum veya özel teşebbüs yoluyla ihraç ettiği balık miktarı tutarı ise yaklaşık 15000000 liradır. Et ve Balık Kurumu Beşiktaş’taki soğuk hava deposunda ülkenin %60 ağ ihtiyacını karşılayan ve yıllık 40 ton ağ istihsal kapasitesine sahip, “Balık Ağı Dokuma Fabrikası”nı kurmuştur. Bu fabrikandan başka “Zeytinburnu Kombinası” sahasında “günde 20 ton balık işleyerek yılda 9 milyon kutu konserve üretecek balık konserve fabrikası ile yine yılda 15-20 milyon kutu imal edecek bir teneke kutu fabrikasının kurulması kararlaştırılmıştır”.⁶¹ Ayrıca Trabzon’da yunuslardan yağ ve un elde edecek günlük 100 ton kapasiteli bir fabrika kurulmuştur.⁶² Bu fabrika ile birlikte EBK, Türkiye’de balığın muhafaza edilmesi için 13 yerde soğuk hava deposu inşasına başlamıştır. Bu depolar Çeşme, Çanakkale, Marmara Adası, Beşiktaş, Haydarpaşa, Haliç, Ereğli, Zonguldak, Sinop, Trabzon, Samsun, İskenderun ve Kayseri soğuk hava depolarıdır.⁶³ EBK’nın bu üretim faaliyetleri Celal Bayar tarafından TBMM’nin gündemine taşınmıştır. Cumhurbaşkanı Bayar, “TBMM’nin 10. Dönem”, Kasım 1955 tarihindeki açılış konuşmasında; “EBK’nın iki yıl içerisinde üretim ve tüketim bölgelerinde 36 fabrika ve tesis ile üç et kombinası ve 50’yi aşkın soğuk hava ve buz fabrikasını meydana getirdiğini söylemiştir. Balık konserve fabrikasının konserve ihtiyacını karşılamak üzere teneke kutu fabrikası kurulması için gereken projelerin hazırlanarak bunlardan bir kısmının ihale ve siparişlerinin yapıldığını bildiren Bayar, mevcut tesislerin milli servete sağladığı yıllık kazancın 40 milyon lira civarında olduğunu ifade etmiştir”.⁶⁴

⁵⁶ Ulus, 1951, 2.

⁵⁷ Saygun, 1951, 79.

⁵⁸ Ete, 1952: 163-169.

⁵⁹ Arpa, 2015: 326.

⁶⁰ Tataç, 1954: 119-126.

⁶¹ Yurtoğlu, 2017: 233-263.

⁶² Yurtoğlu, 2017: 233-263.

⁶³ İnal, 1955: 13-15.

⁶⁴ Yurtoğlu, 2017: 233-263.

“Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı”nın 1951 bütçesine 10 ayrı yerde Soğukhava, buz ve buz muhafaza tesislerinin kurulması için gerekli ödenek konulmuştur. Kurulacak olan bu tesislerin malzemeleri ise Marshall Yardımı kapsamında sipariş edilmiştir. Balık muhafaza ve sevkiyatında faydalanılacak soğuk hava, buz ve buz muhafaza tesislerinin yerleri ve kapasiteleri Tablo 1’de gösterilmiştir.⁶⁵

Tablo 1. Marshall Yardımı kapsamında soğukhava ve buz muhafaza tesisleri için planlanan yatırımların kapasitesi

Tesisin kurulacağı yer	Günlük buz imalatı (ton)	Buz muhafaza deposu (ton)	Günde dondurulacak taze balık (ton)	Donmuş balık deposu (ton)	Günlük balık soğutma (ton)	Soğutulmuş balık deposu (ton)
Zonguldak	-	-	-	-	-	10
Ereğli	12,5	40	-	-	5	20
Samsun	25	75	5	25	10	15
Trabzon	25	75	10	125	15	25
Sinop	25	75	10	125	15	25
Çeşme	12,5	75	-	-	5	20
Haydarpaşa	60	200	-	-	15	300
Fındıklı	100	500	40	1200	61	120
Marmara Adası	25	75	5	25	10	15
Çanakkale	12,5	40	-	-	5	20

Marshall yardımları kapsamında satın alınan balıkçı gemileri ve nakliye gemilerine 819.390 dolar harcanmıştır. Gemi alımları Alman hükümeti ile anlaşmak suretiyle gerçekleştirilmiştir. Almanya’da inşa ettirilen balık, nakliye ve araştırma gemilerine ilişkin olarak “*Bu teknelerin hepsini memlekette inşa etmek pekâlâ mümkündür ama vaktiyle Marshall Planı Alman sanayini korumak için inşaatı buradaki üç tersaneye dağıtılmıştır*” şeklinde bir değerlendirmelerde bulunulmuştur.⁶⁶

Küçük kıyı balıkçılarının Marshall Yardımlarından yararlanabilmesi için Balıkçı Kooperatiflerinin kurulmasının faydalı olacağı yönünde değerlendirme ve önerilerde bulunulmuş ve bu kooperatiflerin kurulması için girişimler hızlandırılmıştır. Balıkçı Kooperatiflerinin Marshall Yardımlarından yararlanma ile ilgili niyet ve girişimler olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Bu kapsamdaki bir değerlendirmeye ‘İktisadi Uyanış Dergisi’nde yer alan bir makalede yer verilmiştir. “*İstanbul Balık Avcıları Kooperatifinin Ankara’ya bir heyet göndererek Marshall Planında yapılacak yardımların Ofise yahut sermaye şirketlerine yahut sermayedar şahıslara değil, balıkçılığı meslek edinmiş bulunanlara yapılmasının istenmesini, ayrıca Sürmene, Trabzon, Akçaabat, Zavena, İskefiye, Vakfıkebir’de kurulan balıkçı kooperatiflerinin modern balıkçı tesisleri kurmak, taze balıkları soğuk hava tertibatı depolu kamyonlarla dâhile bol miktarda ve ucuz olarak sevk etmek istemelerini çok yerinde ve isabetli görmek lazımdır*”.⁶⁷ Bu girişimin sonucu 1950’li yıllarda çok sayıda su ürünleri kooperatifi kurulmuştur.

Ancak uygulamada bu yardımlar suiistimal edilmiştir. Balıkçı Kooperatiflerinin bu girişimlerine karşılık, kooperatifleri devre dışı bırakmaya yönelik, özellikle İstanbul Balıkçılar Cemiyeti tarafından gerçekleştirilen girişimler de vardır. 1950 senesinde Milliyet Gazetesinde çıkan bir haberde konu etraflıca irdelenmiştir.⁶⁸ “Eski iktidar (CHP) zamanında balıkçılık sanayinin kaldırılması hakkında hazırlanmış bulunan projelerin küçük çapta bir kooperatifleşmeye da-

⁶⁵ Saygun, 1951: 79.

⁶⁶ Cumhuriyet, 1952: 1.

⁶⁷ Uzel, 1949: 13.

⁶⁸ Milliyet, 1950: 2

yanması ve bu arada asıl maksattan uzaklaşılması bakımından tatbikinden vazgeçilmiştir. Bundan sonra Marshall Yardımlarından sağlanan dolarlar ile satın alınacak balıkçılık malzemesi doğrudan doğruya hususi teşebbüslere verilecektir...”

Kooperatifçilik meselenin 1950’lerden itibaren sayısız girişime rağmen kendi mantığı içerisinde işletilemeyişi nedenleri arasında iktisadi sistem (karma ya da pazar ekonomisi) belirleyici olmuştur. Bugün bile balıkçı kooperatiflerinin asıl işlevinden uzakta, yetersiz ve meslek örgütlenmesinin gerek haklar gerekse de iktisadi/ekonomik fayda açısından yerine getiremeyişinin sebepleri bu yıllara dayanmaktadır. Gerçek kooperatifçilik faaliyetleri pazar ekonomik modeli içerisinde işlevsiz bırakılmıştır. Ancak bununla birlikte konuda Japonya gibi pazar ekonomisine rağmen, balıkçılık yönetiminin başarısındaki temel faktörün tarihsel olarak balıkçı kooperatiflerine ehemmiyet verilmesi ve bu sistem içerisinde birlikte yer alması olgusu ile açıklanabilir.⁶⁹

Türkiye Marshall Planı kapsamında su ürünleri ve balıkçılık sektörünün geliştirilmesine yönelik olarak 1948-1952 yılları arasında toplam 7 640 000 dolar tutarında yardım almıştır. Toprak Mahsulleri Ofisi marifeti ile alınan bu yardımlar kapsamında balıkçılıkla ilgili dokuz ayrı kalemde 2 milyon 698 bin dolarlık yardım malzemesi alınmıştır (Tablo 2).⁷⁰ TMO tarafından Marshall Yardımları kapsamında balıkçılıkla ilgili alınan yardımların tamamı, ‘tiraj hakkı’ olarak adlandırılan dolaylı yardımlar olup, Almanya’dan karşılanmıştır. Marshall Yardımları kapsamında balıkçılığın geliştirilmesine yönelik bu girişimler balıkçılık camiasında büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Ancak bununla birlikte bazı endişeler de yaşanmamış değildir. “Marshall Yardımları ile yurdumuz balıkçılığının layık olduğu inkişafı bulacağına artık şüphemiz kalmamıştır. Çünkü muvazeneli ve metodik bir balıkçılığı yürütmek imkânı hâsıl olmuştur. Ancak bu işe başlamadan evvel çok düşünmek, yurt denizlerini gözönünde bulundurmak, istihsal ve istihlak bölgelerini ve imkânlarını tespit etmek gerekir. Aksi halde yanlışlıklar içinde bocalar kalırız”.⁷¹

Tablo 2. Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından balıkçılıkla ilgili alınan Marshall Yardımlarının listesi ve tutarları

Cinsi	Miktarı	Tutarı (\$)
Konserve sanayi malzemesi	Muhtelif	200000
Balık ağı ipliği	12 bin paket	103468
Dizel deniz motoru	41 adet	119614
Balıkçı gemisi filosu	16 adet	819390
Araştırma gemisi	3 adet	54490
Hidrobiyoloji araştırma gemisi	1 adet	100110
Soğukhava deposu malzemesi	Muhtelif	1240928
Laboratuvar malzemesi/balıkçılık araştırmaları için	Muhtelif	14000
Müşavere (danışma) ücreti	Muhtelif	46000
Toplam		2698000

Marshall Yardımları kapsamında balıkçılara dağıtılmak üzere Almanya’dan 12 bin paket ham ağı ipliği getirilmiştir. Getirilen iplikler TMO’ya müracaat etmiş bireysel olarak balıkçılar, kooperatif veya derneklere satılarak dağıtılması planlanmıştır. Duyuruda gırgır, ıgırıp, dalyan gibi büyük takımları bulunanlara ve ihtiyaç sahibi olanlara ağı bedelinin %10’un peşin alınmak üzere, kalan borcun gelecek 5 yıl içerisinde, 10 eşit taksitle tahsil edileceği belirtilmiştir. Dağıtılan ağı ipliklerinin amacı dışında kullanılması yasaklanmıştır. Aykırı hareket edenlerin malzemelerinin geri alınması ve diğer kayıpları tazmin ettirmeye TMO yetkili kılınmıştır.⁷²

⁶⁹ Zengin ve Güngör, 2017: 102-119.

⁷⁰ Anonim, 1952: 45.

⁷¹ Can, 1950: 15.

⁷² Vakıf, 1951: 1-2.

Bunun yanı sıra 41 adet değişik güçte dizel deniz motoru getirilmiştir. Getirilen motor sayısı balıkçılar tarafından yeterli bulunmamıştır. Bu konuda dönemin günlük ulusal gazetelerinden Milliyet'te çıkan haber şöyledir⁷³: “*Marshall yardımından faydalanma her ne şekilde olursa olsun balıkçılığımızın kalkınması için bir zarurettir. Marshall yardım faslından 500 deniz motoru istenmişti. Haber aldığımızı göre bizler için ancak 41 motor alabilmek kabil olmuştur ki bu da ihtiyacın ancak dörtte birini karşılayamaz*”. Sonraki yıllarda Marshall Yardımı kapsamında olmamakla birlikte balıkçıların ihtiyacının karşılanabilmesi için Et ve Balık Kurumu (EBK) tarafından ayrıca motor ithal edilmiştir. 1956 yılında Almanya'dan getirilen 150 beygir gücündeki 240 motorun hangi tip balıkçı gemilerinde kullanılacağı ayrıntılı olarak belirlenmiştir.⁷⁴ Motor temini sonraki yıllarda da devam etmiştir. Yine EBK tarafından Almanya'dan muhtelif büyüklükte 235 dizel motor getirilmiştir.⁷⁵

Marshall Yardımı kapsamında alınan yardımların içinde en önemli yeri balıkçı gemileri tutmaktadır. Bu konuda kamuoyunda yüksek bir beklenti bulunmaktadır. Türk balıkçılığının inkişafının, avlanma usullerinin geliştirilmesinin, taşıma, depolama ve ambalaj usullerinin ıslahının tamamen buna bağlı olduğu beklentisi bulunmaktaydı. Av gemisi kadar nakliye gemisi alınması, Türkiye balıkçılığının o günkü yapısı dikkate alındığında çok gerçekçi bir karardır. Bu husus Türk Ekonomisi Dergisi'nde yer alan bir makalede şu şekilde dile getirilmiştir. “*Türkiye balıkçılığı heyeti umumiye'si itibari ile sahil balıkçılığıdır. Ve hatta denilebilir ki; fiilen 3 millik hudut dâhilinde icra edilir. 9 ve hatta 22 tonluk balıkçı gemilerini çıkış limanlarına geri yollamayıp, daha önce buz içinde ambalajlanmış olan balıkları, hususi nakliye gemilerine aktararak taşımak önemli bir avantaj olarak görülmelidir*”.⁷⁶ Frigorifik özellik taşıyan gemiler, Türkiye'nin o günkü ulaşım altyapısına göre önemli bir ihtiyaçtı. Bu gemiler sadece av gemilerinin ürünlerini değil, aynı zamanda herhangi bir bölgede avlanmış balıkların nakli için de düşünülmektedir. O tarihlerde frigorifik özellikte nakil gemileri olmaması nedeniyle balıkların naklinde yolcu gemilerinden yararlanılmaktaydı. Ürünlerin bozulmaması için kar kuyularından temin edilen karlar ile buzlanmaktaydı.⁷⁷ Soğuk muhafazalı taşıma (soğuk zincir taşımacılığı) sisteminin uzun yıllar boyunca çözüme kavuşturulamaması sonucu bin bir meşakkatle avlanarak karaya çıkarılan deniz ürünlerinin özellikle Anadolu'nun iç kesimlerine zamanında ve taze ulaştırılmaması neticesinde büyük ölçüde besin kayıpları ortaya çıkmıştır.⁷⁸ Ancak maalesef bu sorun ülke balıkçılığımızda 2000'li yılların başında çözülmeye başlanmıştır. Bu nedenle çok hassas olan ve kısa sürede bayatlayan/bozulan balıkta nicel (miktar) ve nitel (protein) kayıpları meydana gelmiştir. Bir numaralı insan gıdası olan balıkta yeterince besin içeriği açısından yararlanılamamıştır.⁷⁹

Marshall Yardımı kapsamında alınan sekiz adet nakliye gemilerinden ‘Sazan’ ve ‘Yunus’ kapasitelerinin müsait olması sebebiyle gırgır faaliyetlerinde, ‘Pisi’, ‘Yayın’, ‘Kılıç’ gemileri trol avcılığında, ‘Mercan’, ‘Gümüş’ ve ‘Turna’ gemileri de genel olarak avcı teknelerine yardımcı tekne olarak tahsis edilmiştir.⁸⁰ Et ve Balık Kurumu tarafından balıkçı teknelerinin dışında 1952 senesinde, araştırma amaçlı dört ayrı tekne daha alınmış ve Hidrobiyoloji Enstitüsüne teslim edilmiştir. Bu kapsamda satın alınan araştırma gemilerine ‘Gezer’, ‘Görür’ ve ‘Bulur’ adları verilmiştir. Ayrıca diğer üç gemiden daha büyük olana ‘Arar’ adlı gemi 1951 yılında Hamburg'da inşa edilmiştir. Bu teknenin boyu 31.3 m, motoru 380 hp'lik dizeldir.

Balıkçılığın kalkındırılması için malzeme alınmasının dışında önem verilen diğer bir konu da balıkçılık araştırmaları yapacak bir araştırma kurumunun tesis edilmesi olmuştur. Bu amaçla

⁷³ Milliyet, 1950: 2.

⁷⁴ Özerdem, 1957.

⁷⁵ Anonim, 1957: 4.

⁷⁶ Baade, 1952: 110.

⁷⁷ Arpa, 2012: 10-284.

⁷⁸ DPT, 2006.

⁷⁹ Timur ve Doğan, 1999: 1-17.

⁸⁰ Onat, 1967: 13.

'Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı' tarafından İstanbul Üniversitesi İşbirliği ile Baltalimanı'nda kapatılmış bulunan 'Balıkçılık Enstitüsünün' yerine 'Hidrobiyoloji Araştırma Enstitüsü' yeniden yapılandırılmıştır. Enstitü 1951 tarihinden itibaren faaliyete başlamıştır. Enstitünün ödenği Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı tarafından karşılanmıştır. TMO tarafından Marshall Yardımları kapsamında sipariş edilen araştırma gemileri de Enstitü emrine verilmiştir. Bu Enstitünün ilk Müdürü II. Dünya Savaşında Almanya'dan Türkiye'ye iltica eden Yahudi asıllı Curt Kosswig'dir.⁸¹

Diğer taraftan EBK tarafından, balıkçılara sağlanan ithal balıkçı teknelerine yönelik işbirliği için belli esaslar belirlenmiştir. Bu esaslar kapsamında tecrübe mahiyetinde olmak üzere muhtelif tip ve tonajdaki sekiz adet balıkçı gemisinin Sürmene, Bafra, Sinop, Giresun, Perşembe Balık İstihsal ve Satış Kooperatifleri ile müştereken balık avında çalıştırılması kararlaştırılmış ve gemiler bu amaçla mahallerine gönderilmeye başlanmıştır.⁸² Balıkçı gemilerinin işletilmesi konusunda istenilen gelişmelerin sağlanamaması, EBK' nu yeni arayışlara yöneltmiştir. Mevcut gemilerin daha faal çalışmasının sağlanması amacıyla EBK Balıkçılık Müdürlüğü yabancı sermayenin de katılacağı 10 milyon liralık sermayeli bir şirket kurma yönünde girişimde bulunmuştur.⁸³ EBK ile Marmara Adasında faaliyette bulunan 'Balık Sanayii Kalkınma AŞ' arasında, Marmara Denizinde müşterek orkinos avcılığı yapılması amacıyla bir anlaşma imzalanmıştır. Yapılan bu anlaşma gereğince EBK'nın bir av gemisi, bir yardımcı gemi ve bir adet yeni naylon orkinos ağı ile şirkete iştirak etmesi kararlaştırılmıştır.⁸⁴

Ancak EBK'ya ait balıkçı gemilerinden daha etkin yararlanmaya dönük girişimlerden istenilen sonuçların alınamaması nedeniyle EBK farklı arayışlar içine girmiştir. Günlük masrafları 500-750 lira arasında değişen gemilerde soğuk hava tesisi bulunan sektör iş bulabildiği takdirde Köstence, Marsilya ve Beyrut arasında gıda maddesi taşımaya başlamıştır.⁸⁵ Kiralama işlemine ilişkin duyurular günlük gazetelere verilen ilanlarla yapılmıştır. İlanlar ilk kez 23 Mart 1972 tarihli gazetelerde "*Balık av ve frigorifik nakliye gemileri satılacaktır*" başlığı ile yer almıştır. Bu satış işlemi ile birlikte 1952 yılında başlayan süreç bitmiş, iddialı bir başlangıç, hayal kırıklıkları ve başarısızlıkla son bulmuştur.⁸⁶

3. Marshall Yardımları Sonrasında (1960-1980) Türkiye'deki Balıkçılığın Durumu

Marshall Planı sonrası oluşan yeni ekonomik platformda Türkiye artık dış borca bağımlı hale gelmiştir. Türkiye'deki siyasi gelişmeler de tümüyle bu yönde ilerlemiştir. Doğan Avcıoğlu tarafından CHP ile başlayıp DP ile devam eden bu sürecin ana çerçevesi "*Dolar, daha fazla dolar diplomasisi*" şeklinde tanımlanmıştır. Bu süreçte Amerika Birleşik Devletleri'nin de dış siyasetinde Türkiye önemli bir yere sahipti. ABD Türkiye'nin yardımlardan en üst seviyede faydalandığını beyan ediyordu. 22 Mayıs 1950'de piyasa ekonomisini savunan Demokrat Parti iktidara gelmişti. Demokrat Parti'nin politik sisteminin ana hedefi, ülkenin sadece dış politikada yalnızlıktan kurtulması ve güvenliğinin sağlanması değil, aynı zamanda ekonomik yapısının da geliştirilmesiydi. Hükümet bunu gerçekleştirmek için dış yardımlara yönelmiştir. Demokrat Parti, bu yardımlardan yararlanmanın bir karşılığı olacağını farkındaydı. Bu durum Demokrat Parti'yi tedirgin etmemiştir. Gerekirse bedel ödeneceğini de biliyordu. "*NATO*"ya katılmak ve dış müdahalelerde asker göndermeyi bu sebeple desteklemişti.

"*Marshall Planı*"nın uygulanması 1952 yılı başı itibariyle sona ermiştir. Ancak Birleşik Devletlerin Türkiye'ye yaptığı yardımlar ağırlıklı olarak askeri alanda devam etmiştir.⁸⁷ Cumhurbaşkanı Bayar, TBMM'nin 10. Dönem, Kasım 1955 tarihindeki açılış konuşmasında, "*EBK'nin iki*

⁸¹ Saygun, 1951: 267-274.

⁸² Anonim, 1954: 6-7.

⁸³ Milliyet, 1961: 1.

⁸⁴ Anonim, 1961: 3-4.

⁸⁵ Arısoy, 1963: 143.

⁸⁶ Arpa, 2015: 326.

⁸⁷ Avcıoğlu, 2016: 800.

yl içerisinde üretim ve tüketim bölgelerinde 36 fabrika ve tesis ile üç et kombinası ve 50'yi aşkın soğuk hava ve buz fabrikasını meydana getirdiğini söylemiştir. Balık konserve fabrikasının konserve ihtiyacını karşılamak üzere teneke kutu fabrikası kurulması için gereken projelerin hazırlanarak bunlardan bir kısmının ihale ve siparişlerinin yapıldığını, mevcut tesislerin milli servete sağladığı yıllık kazancın 40 milyon lira civarında olduğunu ifade etmiştir.⁸⁸ Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki Amerikan Marshall Yardımlarının desteği konserve fabrikaları, soğuk hava depoları ve balıkçılık av araç ve gereçlerine önemli destekler yapılmıştır. Bu destekler 1970'li yıllara kadar sürmüştür.⁸⁹

Türkiye 1960'lı yıllarda 'Karma Ekonomi Modeli' olarak tanımlanan planlı kalkınma dönemine girmiştir. Bu amaçla "Beş Yıllık Kalkınma Planları" nı devreye sokmuştur. 1963-1967 yılları arasında uygulanan "I. Beş Yıllık Kalkınma Planı"nda temel altyapı yatırımlarına, istihdam sorununa ve yeniden yapılandırma konularına ağırlık verilmiştir. "I. Beş Yıllık Kalkınma Planı"nda temel oluşturmak üzere çeşitli sektörel raporlar hazırlanmıştır.⁹⁰ Bu raporlardan biri de 'Balıkçılık' ile ilgilidir. Balıkçılıkla ilgili sektörel raporda; Türkiye balıkçılığının kalkındırılması ve istihsalin arttırılabilmesi için yer alan tavsiyeler içerisinde iki konu önemlidir. Bunlardan ilki 'Su Ürünleri Genel Müdürlüğü'nün kurulması önerisidir. Bu durum; "Gerek iç sularımızda, gerekse denizlerimizde zengin balık kaynaklarının bulunmasına rağmen bugüne kadar mevzuat ve teşkilatta gerekli iyileştirmenin yapılmayışı ve balığın üretimi ve pazarlanması için gerekli yatırımların yapılmamış olması yüzünden üretim düşük seviyede kalmıştır. Bu alanda en büyük boşluk mevzuat ve teşkilat meselesidir" şeklinde dile getirilmiştir. Balıkçılık politikalarının yürütülebilmesi için alınması gereken önlemler arasında; "Eski mevzuat değiştirilerek yerine rasyonel işletmeciliği geliştirici bir su ürünleri kanunu hazırlanması ve balıkçılıkla ilgili kamu hizmetlerinin toplu bir şekilde organize edilmesi" önerisi yer almıştır.⁹¹ Ancak su ürünleri kanununun ile ilgili taslak 'I. Plan' döneminde hazırlanmış olsa da bu kanun çıkarılamamıştır. Bu nedenle "II. Beş Yıllık Kalkınma Planı"nda (1968-1972), su ürünleri ile ilgili politika tedbirleri arasında, kamu örgütlenmesine ilişkin temel kanun 1971 yılında "1380 Sayılı Su Ürünleri Kanunu" adı altında çıkartılması mümkün olmuştur.

'Balıkçılık Müessesesinin kurulması ile birlikte bir kısım araştırmalar uygulamalı av faaliyetleri ile birlikte devreye girmiştir. Araştırma faaliyetleri çerçevesinde; 'Karadeniz Kıta Sahaneliğinde Ticari Midye Yataklarının Etüdü', 'Karadeniz ve Marmara Denizindeki Yosunlardan Ekonomik Olarak Yararlanma İmkânları', 'Karadeniz'deki Demersal Balıkların İlgili Olarak Trol Sahalarında Stok Araştırmaları', Marmara Denizi Oşinografik Araştırmaları' ve 'Ege Deniz Trol Araştırmaları' gibi faaliyetler hayata geçirilmiştir.⁹² Bütün bu olumlu gelişmeler rağmen EBK bünyesindeki 'Balıkçılık Müessese Müdürlüğü'nün balıkçılık araştırmaları ve faaliyetlerine 1975 senesinde son verilmiştir.⁹³ Bu terk edişin, gelecek beş 10 yıl boyunca balıkçılık araştırmaları tarihimizde yol açtığı duraklama ile Türk Balıkçılığı çok şey kaybetmiştir. Zira EBK'nın araştırma misyonu bir daha yakalanamamıştır.

Türkiye'deki su ürünleri üretim artışı 1960-70 yılları arasında %8.7, 1980-82 yılları arasında %7.8, 1982-84 yılları arasında %5.9, 1984-86 yılları arasında %1.1, 1986-88 yılları arasında %7.7 oranında artış sağlamıştır. Ancak 189 yılından itibaren bu artış oranı oldukça yüksek seyretmiştir. 1989 yılı için su ürünleri artış oranı %32.4, 1990 için %15.8, 1991 yılında ise %5.3'e düşmüştür. 1992 yılında tekrar artış eğilimine girmiş ve %24.6'ya, 1993'de ise %22.4 olarak artış göstermiştir.⁹⁴

⁸⁸ Yurtoğlu, 2017: 233-263.

⁸⁹ Arpa, 2015: 79.

⁹⁰ DPT, 1962: 36.

⁹¹ DPT, 1962: 159-160.

⁹² Bilecik, 2003: 258.

⁹³ Bilecik, 2003:258

⁹⁴ DPT, 1995: 66.

Su ürünleri avcılığında kullanılan modern araç ve gereçler, tekne motorları, ham ağ, balık bu-lucu cihazlar, ağ donanımları, oksijen tüpü vb. gibi araç ve gereçlerinin temininde, T.C. Ziraat Bankası tarafından 1989-1993 yılları arasında sektöre ayrılan kaynakların tutarı ise sırasıyla; 1982'de 2, 1983'de 5, 1984'de 6, 1985'de 12, 1986'da 20, 1987'de 25, 1988'de 30, 1989'da 40, 1990'da 60, 1991'de 129, 1992'de 140 ve 1993'de 170 milyar Türk Lirası olarak gerçekleştirilmiştir. Su ürünleri sanayi kredileri; balık işleme tesisleri (konserve, filota, tuzlamam vb.) so-ğuk hava deposu, makine-teçhizat gibi yatırımlar için ise proje sabit yatırım tutarı 600 milyon TL'nin altında olanlara %50, bu miktarın üzerinde sabit yatırım yapanlara ise %60 oranında, sanayi ile ilgili işletme kredilerine de yine %60 oranında faiz uygulanmıştır.^{95, 96}

"Milli Prodüktivite Merkezi" tarafından 1970 senesinde gerçekleştirilen bir seminerde; T.C. Zi-raat Bankası tarafından su mahsulleri müstahsillerine ve kooperatiflerine açılan kredilerin bu müstahsil gruplarının hakiki ihtiyaçlarını karşılayacak ölçüde olmadığı bildirilmiştir. Nitekim bu çerçevede su ürünleri müstahsilleri ile yapılan temas ve incelemelerde, özellikle İstanbul Bölgesi balıkçılarının T.C. Ziraat Bankasından çok özel şahıslara ve bilhassa kabzımallara borçlu oldukları tespit edilmiştir. Bu bakımdan su ürünleri müstahsillerinin kredi kaynakları arasında kerdü müessesesi olarak T.C. Ziraat Bankası yanında özel şahısların açmakta oldukları kredilerin miktarlar ile konu ile ilgili herkes tarafından kabul edilen faiz ve ağır ödeme şartları ayrıca etraflı bir tetkik ve inceleme yapılmaya değer bir nitelikte olduğunun altı çizilmiştir.⁹⁷

Su ürünlerinin nakli için ideal olan soğuk zincir 1970'li yıllara gelindiğinde henüz kurulma-mıştır. Türkiye'de su ürünlerinin %70'e yakını karayolu ile taşınmaktadır. Bu yıllarda avlanma bölgeleri tüketim merkezlerine yakın olduğu takdirde balıklar karaya çıkarılmadan deniz yolu ile (taşıma motorları) tüketim merkezlerine ulaştırılmıştır. Bu ulaşımda herhangi bir so-ğutma söz konusu bulunmamaktaydı. Tüketim merkezleri sahil şeridinden içerde ise avlanan ürün kamyon veya kamyonetlerle taşınmaktaydı. Bu durumda genellikle buz kullanılarak ba-lıkların bozulmadan nakledilmesi sağlanmaktaydı. Ancak bunun mükemmel bir sonuç sağla-madığı bilinmekteydi. DPT'nin 1976 yılı raporuna göre nakledilen balık avının %40'ı buz ile muhafaza edildiği, %60'ının ise soğutmasız olarak nakledildiği belirlenmiştir. Frigorifik vasi-talar ise ancak su ürünleri ihracatı yapan firmalar tarafından kullanılmaktaydı. Frigorifik araçların su ürünlerin naklinde buz fiyatlarının yüksek olması nedeniyle yeterince ulaşımda kullanılmaması, akaryakıt fiyatlarındaki artışlar nedeniyle nakliye ücretlerinin yüksek olması gibi sebeplerden ötürü avın üretim bölgelerinden tüketim bölgelerine ulaştırılması güçleşmek-teydi. Bu nedenle kıyı bölgelerindeki balık tüketimi yaklaşık 10 katı daha yüksekti. İç bölge-lerde tüketim miktarı ise oldukça düşüktü.⁹⁸ DPT tarafından 1976 yılında hazırlanan Özel İhti-sas Raporunda Su Ürünlerinin geliştirilmesine yönelik politikaların yeterince önemsenmediği ve planlanan hedeflerine asla ulaşamadığı vurgulanmaktadır.⁹⁹ Bu raporda yatırım program-larının Su Ürünleri Genel Müdürlüğüne yürütülmesi gerektiği belirtilmiştir. Geçmişte bu programların çeşitli Bakanlık ve Kuruluşlarca yürütülmesinden dolayı 'I, II. ve III. Beş Yıllık Kalkınma Plan'larında su ürünleri politikalarının tam ve rasyonel olarak tespit edilemediği gibi yatırımların da hakkıyla uygulanmadığı eleştirisi yapılmıştır.¹⁰⁰

1950'lerdeki Marshall yardımları ile soğuk depo altyapısı maalesef yanlış işletme politikaları ve hibe yardımların eşe-dosta liyakatsiz olarak dağıtılması ile başarısız ve hayal kırıklığı yaratmış bir girişim olarak balıkçılık tarihimizde yerini almıştır. 1980'lere gelindiğinde bile karaya çıkarılan balığın nakliyesi ve depolamasında hala ilkel yöntemler kullanılmaktadır. Kamyonlara yüklenen hamsi kasaları üzerine buz serpilerek büyük kentlere taşınmakta veya

⁹⁵ Anonim, 1986: 272.

⁹⁶ DPT, 1989: 210.

⁹⁷ Anonim, 1970: 488.

⁹⁸ DPT, 1976: 88.

⁹⁹ DPT, 1976: 88

¹⁰⁰ DPT, 1976: 88

son ulaşım noktasında kasalara gelişigüzel buz atılmaktadır. Oysa nakliye ve devamında depoculuk aslında birbirini tamamlayan başlıca iki unsurdur. Ülkemiz balık avcılığında 1980'li, 1990'lı yıllarda bile karaya çıkarılan avın %83-90'ı teknolojik noksanlıklar nedeniyle taze olarak tüketime sunulmaktadır. Anılan bu yıllarda soğuk hava deposu kapasiteleri avlanan balık potansiyeline göre oldukça düşüktür. Bu süreçte avlanan ürünün %35-40'ı kayba uğramıştır. Marmara Bölgesinde soğuk hava deposu ve taşıma imkânları diğer bölgelere göre daha müsait olmasına karşın, balık pazarlarında/balık hallerinde bozulmadan ötürü imha edilen balık miktarı sırasıyla 1978'de %45, 1980'de %35 olarak tespit edilmiştir.¹⁰¹

Ülkemizde 1970-1980 yılları arasında taze tüketim alışkanlığı %87 iken, daha sonraki yıllarda bu oran %80'e düşmüştür. Su Ürünlerinin gıda sanayiinde değerlendirilme payının büyük ölçüde artmış olduğu söylenemez. Bu pay üretim miktarına ve çeşitliliğine, teknolojik imkânlarla, alışkanlıklara ve yaşam standartlarına/tarzına göre değişmektedir. Soğutma ve soğuk zincir sisteminin yeterince kullanılmayışı balık sanayinin beklenen düzeyde gelişmemesine sebep olmuştur.¹⁰² Taze tüketim alışkanlığının da büyük ölçüde bir tercih/davranış biçimi olmanın ötesinde soğuk zincir sisteminin yetersizliğinden ve balık işleme mamul ve yarı mamul ürünün elde edilememesinden de ileri geldiği söylenebilir.

Karaya çıkarılan avın işlenerek değerlendirilmesi belli av mevsimlerinin dışında da talebi arttırmaktadır. Bununla birlikte 1987 yılında balık avcılığında elde edilen ürünün büyük ölçüde (%70 oranında) taze tüketim olarak kullanıldığını göstermektedir. Bu avın sadece %4'ü dondurulmuş, %1.5 konserve ve %0.4'ü tuzlanmış olarak tüketiciye sunulmuştur. Geri kalan %24.1'i ise balık unu-yağı sanayine hammadde olarak gitmiştir.¹⁰³ Aynı dönemde diğer ülkelerle, özellikle Batı Avrupa ülkeleri, Japonya, Kanada ve Amerika gibi gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında su ürünlerinin gıda sanayiinde kullanım payının çok düşük olduğu görülmektedir. Su ürünleri ihracatı taze ve işlenmiş olarak yapılmaktadır. 1987 istatistiklerine göre işlenmiş olarak 20 bin ton su ürünleri ihracatı gerçekleştirilmiştir. İç tüketimde ise işlenmiş su ürünleri pazarlaması daha çok konserve, tuzlama ve salamura olarak yapılmaktadır. Bununla birlikte 1980'li yıllar içinde Türk Balıkçı Filosunun yakın kıyı sularında avladığı balıklar için henüz bir soğuk zincir sistemi kurulamamıştır. Bu daha çok, balığın ağdan çıkarılmasından itibaren kırılmış buz, su ve buz karışımı, soğutulmuş deniz suyu, kuru buz ve soğutulmuş hava gibi farklı yöntemlerle ürünün belirli sürelerde depolanması ve yine soğuk zincir ile nakliyesinin yapılabilmesi ile mümkündür. Henüz depolama koşulları ve depolama süresi açısından elde edilen av için gerekli altyapı tesis edilememiştir.

Pazarlamanın temel altyapısını oluşturan soğuk zincir ve depolama koşulları, depolama alt yapısına ilişkin yeterince tesisin olmayışı Türk balıkçılığının çok uzun yıllardır en önemli alt yapı sorununu oluşturmuştur. Bu sorunun çözümü 2000'li yılların başından itibaren ve özellikle 'AB ile Balıkçılık Entegrasyon Programları'nın başlaması ile yol alınmaya başlanmıştır. Sonuçta bir değer olarak avlanan, araya çıkarılan ticari türler için harcanan bunca emek ve finansmana karşın son noktada nihai yararlanıcı olan tüketicinin satın aldığı balığın hem hijyen hem besin kalitesi açısından sağlıklı olması beklenmektedir. Eğer bu noktada sorun varsa, satın alınan ürün/balıkten yeterince fayda sağlanamadığı, hatta kimi kez bu faydanın üretim maliyetleri ile birlikte %50'lerin altına düştüğü bildirilmektedir.¹⁰⁴

Sonuç

Türkiye'deki Marshall Planı yardımları 1948-1952 yılları arasında devam etmiştir. Yardımlar bu tarihten sonra "Kore Savaşı"nın maddi yükünün artmasından dolayı sona erdirilmiştir. Bu

¹⁰¹ DPT, 1989: 210

¹⁰² DPT, 1989: 210

¹⁰³ DPT, 1989: 210

¹⁰⁴ Zengin, 2019: 31-67.

kapsamda “*Demir Perde Ülkeleri*” dışındaki tüm Avrupa ülkelerine yardım yapılmıştır. Bu yardımlar Amerika Birleşik Devletleri’ne Avrupa politikasında söz hakkı tanımış, birçok ülkeden bu yardımların geri ödenmesi dönemlerinde önemli ayrıcalıklar elde etmiştir. Marshall Yardımı Programları’nın ABD’nin süper güç olması yolunda attığı en önemli adımlardan birisi olarak kabul edilmektedir. Plan döneminde başbakan koltuğundaki Adnan Menderes; “*İmzalanan bu planla Türkiye’nin kolunu ABD’ye kaptırdığını, artık geri dönüşün çok zor olduğunu söylemiştir*”.¹⁰⁵ Marshall planı amaçlarına ulaşmış, Avrupa hızlı bir şekilde ekonomik açıdan güçlenmiş ve komünizm Doğu Avrupa ile sınırlı kalmıştır.

Demokrat Parti dönemine kadar ki ‘milli-yerli’ Devletçi politikalar ile iktisadi kalkınma hamleleri gerçekleştirilirken, 1950’den sonraki çok partili siyasi hayata geçiş ile birlikte Amerikan’ın II. Dünya Savaşından sonra oluşturduğu ‘çift kutuplu’ dünyada Türkiye’nin ‘NATO Paketi’nda yer almasına karşın Marshall Destekleri Türkiye’yi dışa bağımlı bir kalkınma modeli ile tanıştırmıştır. Bununla birlikte ilgili hükümet Amerikan politikaları istikametinde iç yatırım ve gelişmeleri belli ölçülerde sınırlandırmaya başlamıştır. Bunun yansımaları sonraki yıllarda, 1960’lardan sonraki süreçte daha belirgin olarak ortaya çıkmıştır. Birçok alanda özellikle sanayi ve alt yapı yatırımları konusunda Türkiye dışa bağımlı bir durumda kalmıştır.¹⁰⁶

Bununla birlikte Türkiye için bu plan beklediği gibi fayda sağlamamıştır. Türkiye’ye biçilen rol Türkiye’nin sanayi açıdan kalkınmasını engelleyerek tarımsal üretime ağırlık vermesine sebep olmuştur. Maden bakımından zengin olan Türkiye coğrafyası sınaî gereksiniminden uzak kalmış ve madenleri hammadde olarak Avrupa’ya aktarmıştır. Yapılan tetkiklere göre, Türkiye pek çok ekonomik yanlış yapmıştır. ABD’nin öne sürdüğü şartlar Türkiye’nin ekonomik gerilemesine neden olmuştur. Bu şartlardan dolayı Türkiye, devletçi ekonomik modeli terk etmiş, piyasa ekonomisine yönelmiştir. Ayrıca Amerikan uzmanları tarafından hazırlanan raporlar, Türkiye’nin ekonomik kalkınmasını beklenen seviyede geliştirememiş, aksine temel endüstri kollarının kurulması yerine dışarıdan ithalata yönelik tedarik politikası teşvik edilmiştir. Bu yanlışlardan dolayı Türkiye zamanla ekonomik bağımsızlığını kaybetmiştir.¹⁰⁷

Bu çalışma “*Marshall Planı*”nın balıkçılık sektörünün gelişimini ne ölçüde etkilediği ve bu sektörünü nasıl şekillendirdiği konusunda literatüre katkı sağlamayı da hedeflemiştir. Kısaca Marshall Planı’nın ortaya çıkışındaki ekonomik nedenler analiz edildiğinde; bunların başlıca güçlü bir üretim, dış ticaretin artırılması, tutarlı bir mali yapı ve Avrupa’nın ekonomik entegrasyonu olduğu ortaya çıkmaktadır. Plan uygulama aşamasından sonraki süreçte de Avrupa ülkelerinde kalkınmanın itici gücü olarak başarıya ulaşmış ve İkinci Dünya sonrasında her açıdan yıkıma uğrayan Avrupa için itici bir dinamik oluşturmuştur. Ancak Türkiye açısından bakıldığında bu hedeflerden ilk iki hedefin başarıyla ulaştığı, diğer iki hedefe ise ulaşamadığı söylenebilir. Bu süreçte karşılıklı tüm teşebbüslere karşın arzu edilen sonuca ulaşamamıştır. Türkiye diğer alanlarda olduğu gibi balıkçılık sektöründe de arzuladığı kalkınmayı sağlayamamıştır. 1954 yılında “*Dünya Bankası*”nın yaptığı müdahaleler ile Türkiye ile “*Dünya Bankası*” arasındaki bağlantı kopmuştur. Türkiye, Dünya Bankası’ndan artık kredi alamamaya başlamıştır. Bununla birlikte ekonomideki büyüme hedefi beklenenin aksine, tarım alanında (buna balıkçılıkta dahildir) değil; sanayileşme fikrine kaymıştır. Dönem itibari ile tarımsal verim düşük, bunun aksine kırsal alanlardaki nüfus daha baskındı. İthalatın sınırlandırılmasından sonra sanayileşmenin hız kazanması, köylü ve tüccar kesimin sanayiye doğru kaymasına sebep olmuştur. Türkiye, özel sektörü teşvik etmesinin yanında ithalatta kısmi serbestliğe de müsaade etmiştir. Bu izne rağmen sınaî teşebbüse yönelememesi, ithalat masraflarını karşılayacak bir ihracat gelirinden uzak kalmasına neden olmuştur. Bunun dışında, Türkiye’de var olan özel sektör de şahsi teşebbüse dayalıydı. Çok fazla ortaklık görünmüyordu. Bununla birlikte asıl

¹⁰⁵ Tören, 2007: 383.

¹⁰⁶ Ataöv, 1969: 295.

¹⁰⁷ Şahin, 2014.

mesele planın uygulanmasından sonraki süreçte Türk hükümetleri tarafından istikrarlı bir yönetim mekanizmasının oluşturulamaması, alınan hukuki ve yapısal kararların, temel planlarmaların süreklilik taşıyamamasıdır. Bu tarihsel süreçte alınan kısa süreli politik çözümlere dayalı siyasal kararlar ile birçok iyi girişim heba olmuştur. Örneğin su ürünleri alanında 1970'li yılların başında çıkartılan yasa teknik, idari ve hukuki olarak yeterince uygulanamamıştır.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden çok kısa bir süre sonra Türkiye, Sovyetler 'in toprak ve Boğazlarda üs istekleriyle karşı karşıya kalmıştır. SSCB'nin bu taleplerine karşı kendisini yalnız başına savunamayacağına inan Türkiye, batıdan ve özellikle II. Dünya Savaşı sonrası batı dünyasının lideri konumuna geçen ABD'den destek bulmaya çalışmıştır. Yine II. Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde, SSCB'ye karşı yeni stratejiler geliştiren Amerika da oluşturduğu bu yeni strateji ve kendi ulusal çıkarlarının gereği olarak Türkiye'ye yardım etme kararı almıştır. ABD bu kararını 1947'deyayımladığı "Truman Doktrini" ve 1948'de hayata geçirdiği "Marshall Planı" çerçevesinde uygulamıştır.

Ancak ABD Senatosunun 1956 Raporunda "ABD'nin yapmış olduğu yardımın başkalarının çıkarı için yapılmadığı açıkça belirtilmiştir". Aynı raporda; "Ne Amerika sadaka veren bir kuruluş ve ne de ekonomik yardım Amerikan halkının cömert ruhunun dışarıya akmasıdır, denmiştir". Teknik yardımın; "Amerika'nın dış politikasını yürütmek ve ulusal çıkarlarını dışarıda geliştirmesi için uygulanan araçlarından sadece biri olduğu vurgulanmıştır"¹⁰⁸. Oysa Türkiye ile aynı dönemde "Marshall Planı"ndan yararlanan Avrupa ülkeleri planın olumsuz etkilerinden kendilerini kurtarmışlardır. Türkiye ise maalesef bu olumsuz etkilerden kendisini kurtaramamıştır. Özellikle kredilerin verimsiz kullanılması, uluslararası ilişkilerdeki yetersizlik durumu ve dünyada yaşanan dönüşüme ayak uydurulamaması gibi sebepler, ulusal ve uluslararası politikaların yürütülemez hale gelmesi sonucunu doğurmuştur. Bu bağlamda "Marshall Planı"; Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte Türkiye'de ekonomik alanda uygulamaya konan "Kemalist Politika"lardan kopmanın bir aracı olmuş ve ülkenin dışa bağımlılığını arttıran bir girişim olarak yakın tarihimizdeki yerini almıştır.

KAYNAKÇA

Akşam, 2 Nisan 1950, "Balıkhanenin Durumu", 3.

Anonim (1931), *Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi ve Programı*, Ankara, T.B.M.M. Matbaası, 34, 31-32.

Anonim (1936), "İstanbul'da Balıkçılık ve İstanbul'da Nekadar Balık Yeniliyor?", *İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1(52), 21.

Anonim (1952), "Türkiye'de Marshall Planı", *Türkiye İktisat Mecmuası*, 52, 45.

Anonim (1954), "Dünya Balıkçılık Âlemi", *Balık ve Balıkçılık Dergisi*, Cilt: II, 12, 6-7.

Anonim (1957), "Dünya Balıkçılık Âlemi", *Balık ve Balıkçılık Dergisi*, Et ve Balık Kurumu Umum Müdürlüğü, Ocak, 1957, Cilt V, Sayı 1, 5-7.

Anonim (1958), "Balıkçılık Davamızda Hususi Teşebbüs: Deniz Konserve Fabrikası Ziyareti", *Balık ve Balıkçılık Dergisi*, Et ve Balık Kurumu, Cilt IV, Sayı: 9, 23-26.

Anonim (1961), "Müşterek Orkinos Avcılığı", *Balık ve Balıkçılık Dergisi*, Et ve Balık Kurumu Umum Müdürlüğü, Temmuz-Ağustos, 1961, Cilt: IX, Sayı: 6, 3-4.

Anonim (1970), *Türkiye Balıkçılığının Sorunları ve Geliştirme Çareleri* Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, 488.

¹⁰⁸ Sander, 1979: 42.

Anonim (1986), *Su Ürünleri Sektörünün Bugünkü Durumu ve Sorunları Sempozyumu*. İzmir, TC Ziraat Bankası, Su Ürünleri Kredileri Müdürlüğü, Yayın No: 7, 272 s.

Arısoy, Süleyman (1963), "Türkiye Balıkçılığının Reorganizasyonu." *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 22, 143 s.

_____ (1964), *Türkiye Balıkçılığının Reorganizasyonu*, Ankara Üniversitesi Basımevi, 126 s.

Arpa, Hamdi (2012), *Yakakent'ten Balıkçı ve Balıkçılık Öyküleri*. Yakakent Belediyesi Kültür Yayınları, 284 s.

Arpa, Hamdi (2015), *Balıkçılık Tarihimizden Notlar*. Ankara, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayınları, 326 s.

Ataöv, Türkkaya (1969), *Amerika, NATO ve Türkiye*, Aydınlik Yayınevi, 295 s.

Avcıoğlu, Doğan (2016), *Türkiye'nin Düzeni*. Kırmızı Kedi Yayınevi, İkinci Baskı, 800 s.

Baade, Fritz (1952), "Türk Balıkçılığının Gelişmesinde Bir Alman İştirakinin İmkânları", *Türk Ekonomisi Dergisi*, Sayı: 106, 106-113.

Bayrakçı, Kemal (1941), "Marmara Balıkçılık Mektebi-2", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 4, Sayı: 39, 12-19.

_____ (1942), "Balık Ekonomisi", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 3, Sayı: 29, 13-16.

Benlioğlu, Abdurrahman (1955), "Neden Balıkçılık Yapamıyoruz", *Türk Ekonomisi Dergisi*, Sayı: 142, 105-109.

Bilecik, Nezih (2003), *Herkes Yerine*, Final Ofset Yayıncılık, 258 s.

Can, Zeki (1950), "Marshall Yardımlarının Balıkçılığımıza Sağlayacağı Büyük Fayda", *Av ve Deniz Sporları*, s 15.

Caner, Selçuk (1940), "Balıkçılık Kanunu", *İktisadi Yürüyüş*, Sayı: 9, 8-9.

Cumhuriyet, 4 Nisan 1949, "Bir Yıllık Kalkınma Programımız", 1, 4.

Cumhuriyet, 3 Mayıs 1949, "Balıkçılık Müttehassısı Gitti", 2.

Cumhuriyet, 27 Nisan 1950, "Balıkçılığımızın Durumunu Islah", 1, 3.

Cumhuriyet, 24 Şubat 1950, "Balıkçılığımızın İnkişafı İçin", 2.

Cumhuriyet, 9 Kasım 1952 "Balıkçılık Teknelerimiz Geliyor", 1.

Çağrı, Erhan (1996), "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 51(1), 275-288.

DPT (1962), *I. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)*, Devlet Planlama Teşkilatı Raporu, 159-160.

DPT (1962), *Tarım Sektörü 1963-1967 Planı Hazırlık Çalışmaları Sektör Programları: Balıkçılık*, Devlet Planlama Teşkilatı Raporu, 36.

DPT (1976), *IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Su Ürünleri Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Devlet Planlama Teşkilatı Raporu, 205, 88.

DPT (1989), *Su Ürünleri ve Su Ürünleri Sanayii, VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı ÖİK Raporu*, Devlet Planlama Teşkilatı Raporu, 210.

DPT (1995), *VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Su Ürünleri ve Su Ürünleri Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, 66.

DPT (2006), *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) Gıda Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No: 2720, 108.

- Ertem, Barış (2009), "Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (21), 377-397.
- Ete, Muhlis (1952), "Türkiye'de Et ve Balık Davası", *Türk Ekonomisi*, Sayı: 108, 163-169.
- Gimbel, John (1976), *The Origins of the Marshall Plan*, Standford University Press, 344.
- Grünbache, Armin (2012), "Cold-War Economics: The Use of Marshall Plan Counterpart Funds in Germany, 1948- 1960", *Central European History*, 45(4), 697-716.
- İleri, Suphi Nuri (1940), "Yeni Bir Teklif Deniz Mahsulleri Bankası", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 5, Sayı: 57, 4-19.
- İnal, Fasih (1955) "Et ve Balık Kurumunun Faaliyetleri", *Türk Ekonomisi*, Sayı: 139, 13-15.
- Hobsbawm, Eric (2003), *Kısa 20. Yüzyıl Aşırılıklar Çağı 1914-1991*, İstanbul, Sarmal Yayınevi, İkinci Baskı, 694.
- Kırker, Enver (1943), "Denizlerimizin Serveti", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 7, Sayı: 75, 13-21.
- Kunz, Daina (1997), "The Marshall Plan Reconsidered", *Foreign Affairs*, 76(3), 162-170.
- Koçtürk, Murat (2010), "1923-1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi", *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik*, 45(2), 48-65.
- Milliyet, 12 Ağustos 1950, "Balıkçılığın İnkişafı", 2.
- Milliyet, 9 Nisan 1951, "Bu işin Toprak Mahsulleri Ofisi ile Alakası Ne?", 79.
- Milliyet, 16 Haziran 1961, "Artık Denize Çıkacaklar", 1.
- Onat, Saim (1967), "Et ve Balık Kurumu Gemi Faaliyetleri", *Balık ve Balıkçılık*, 5, 13.
- Özerdem, M. Nihat (1957), *Balıkçı Teknelerinde Makine Seçimi*, Et ve Balık Kurumu Balıkçılık Araştırma Merkezi Raporları, İstanbul, B, No: 1.
- Özer, Mehmet Halis (2014), "The Effects of the Marshall Plan Aids to the Development of the Agricultural Sector in Turkey, the 1948-1953 Period", *International Journal of Economics and Financial*, 4(2), 427-439 www.econjournals.com
- Sander, Oral (1989). *Siyasi Tarih, I. Dünya Savaşının Sonundan 1980'e Kadar*, İmge Kitabevi, Ankara.
- _____ (2000), *Siyasi Tarih 1918-1994*, Ankara, 8. Baskı, İmge Kitabevi, 605.
- Özkul, İsmail (1946), "Balıkçılığımızın Geliştirilmesi Davası", *Türk Ekonomisi*, 42, 300-306.
- Saygun, Kemal (1951), "Balıkçılığımızın Durumu ve Kalkındırılması İmkânları", *Türk Ekonomisi*, 99, 267-274.
- _____ (1951), "Su Ürünleri Kongresi", *Türk Ekonomi Dergisi*, 79.
- Şahin, Serkan (2014), *Marshall Planı Ekseninde Türkiye*. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı.
- Tataç, Ziya (1954), "Olaylara Bakış, Şubat 1954", *Türk Ekonomisi*, 130, 119-126.
- TBMM 01 Kasım 1936, "Zabıt Ceridesi", 5.
- TBMM 26 Kasım 1949, "53. Birleşim", 785-786.
- TBMM 23 Mart 1950, "Kanunlar Dergisi", 1358-1360.
- T.C. Resmî Gazete, 2 Temmuz 1949, "Bakanlar Kurulu Kararları", 7248, 16521.
- T.C. Resmî Gazete, 1 Nisan 1950, "Kanunlar", 7472, 18233.

T.C. Resmî Gazete, 4 Nisan 1971, “Kanunlar”, 13799, 1-5.

Timur, Metin ve Doğan, Kadir (1999), “İstanbul Balık Hali’nin Pazarlama ve Satış Durumu”, *İstanbul Ün. Su Ürünleri Fakültesi Dergisi*, 16, 1-17.

Tören, Tolga (2007), *Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı ve Türkiye Uygulaması*. Sosyal Araştırmalar Vakfı (SAV), Yayınevi Genel Dizisi, 1. Basım, İstanbul, 383.

İnan, Afet (1989), *Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 336.

Tuna, Serkan (2017), “CHP İktidarında Türk Balıkçılık Sektörüne Yönelik Faaliyetler (1923-1950)”. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 16 (32). 87-148.

Ulus, 28 Mart 1951, s.2

Uzel, Celal (1949), “Balıkçılığımızı Gelişmesi İçin”, *İktisadi Uyanış Dergisi*, 2, 13.

Ülman, Haluk (1992), *Dünya Nereye Gidiyor? Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye*, İstanbul, Bağlam Yayınları.

Vakit, 3 Ekim 1951, “Balıkçılara Ağ İpliği Dağıtılacak”, 1-2.

Yaşa, Memduh (1980), *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi: 1923-1978*, Akbank Kültür Yayınları, İstanbul, 77-82.

Yazman, Aslan Tufan (1950), “İktisadi Kalkınmamızda Haritanın Büyük Rolü”, *İktisadi Yürüş*, Cilt: 11, Sayı: 250, 7.

Yurtoğlu, Nadir (2017), “Erken Cumhuriyet Dönemi ve Sonrasında (1923-1960) Türkiye’de Balıkçılık Faaliyetleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXII/1, 233-263.

Zengin, Mustafa ve Güngör, Günay (2017), “Role of Fishery Cooperatives in Fisheries Management; The Case of Marmara Sea, Turkey”. *Journal of Aquatic Science*, 32(2), 102-119, doi:10.18864/TJAS201709

Zengin, Mustafa (2019), “Karadeniz Türk Balıkçılığının Yüz Yıllık Tarihine Genel Bir Bakış”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 5/7, s.31-67, DOI: 10.31765/karen.584037

_____ (2020), *Türkiye Cumhuriyetinin İlk Özel Sektör Girişimlerinden Gelibolu Sardalye Konserveliğinin Geçmişine Bir Yolculuk*. Paradigma Akademi Yayınları, Toplum ve Kültür Araştırmaları-I, Editörler, 475.